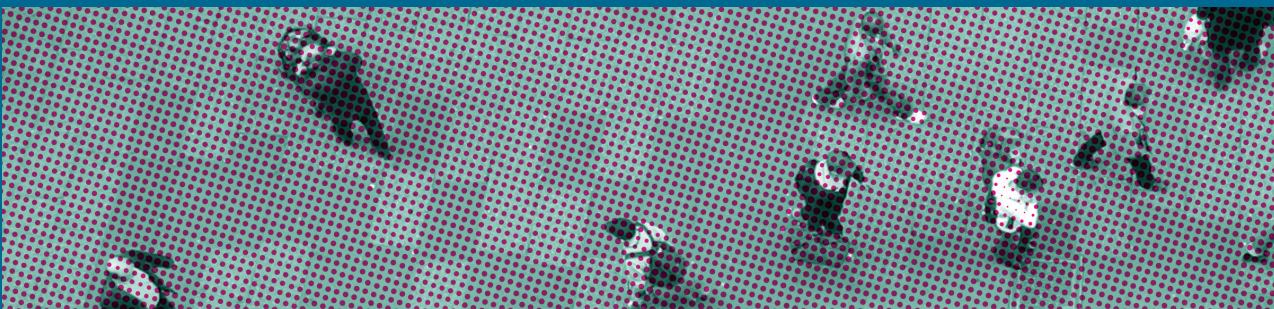

05:10

Niels Ploug

SOCIAL ARV

SAMMENFATNING 2005

05:10

SOCIAL ARV SAMMENFATNING 2005

Niels Ploug

KØBENHAVN 2005
SOCIALFORSKNINGSINSTITUTTET

SOCIAL ARV. SAMMENFATNING 2005

Forskningschef: Niels Ploug

Dette er en sammenfatning af undersøgelser gennemført i forbindelse med forskningsprogrammet om social arv. Forskningsprogrammet om social arv er et samarbejde mellem forskere fra Socialforskningsinstituttet, Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut, Statens Institut for Folkesundhed og Danmarks Pædagogiske Universitet.

Oplysninger om forskningsprogrammet findes på www.forskningsprogrammet-social-arv.dk

ISSN: 1396-1810

ISBN: 87-7487-788-7

Layout: Hedda Bank

Oplag: 1.000

Tryk: BookPartnerMedia A/S

© 2005 Socialforskningsinstituttet

Socialforskningsinstituttet

Herluf Trolles Gade 11

1052 København K

Tlf. 33 48 08 00

sfi@sfi.dk

www.sfi.dk

Socialforskningsinstituttets publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden. Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver Socialforskningsinstituttets publikationer, bedes sendt til instituttet.

INDHOLD

	FORORD	5
	RESUMÉ	7
	Perspektiv i pædagogisk indsats	7
	Skolen skal hjælpe børnene med at skabe sammenhæng	8
	Behov for større rummelighed i ungdomsuddannelserne	9
	Social arv set over tid	10
	Sundhed påvirkes af kammerater og familie	11
	Familien i fokus	11
1	FORSKNINGSPROGRAMMETS FORMÅL OG PERSPEKTIVER	13
	Baggrunden for forskningsprogrammet	13
	Social arv er en del af forklaringen på ulighed	14
	Social arv kan ikke forudsige individers livsløb	15
	Fra materiel til kulturel ulighed	16
	Perspektiver for forskningsprogrammet om social arv	17
	Refleksion over forskningsprogrammets resultater	18
	Fornuftigt at udligne	19
	Mange bud på indsatser	19

2	DE STORE LINJER	21
	Ulighed og livsløb – opvækst og uddannelse i Velfærdsdanmark	22
	Evner er ikke alt	27
	Danske og etniske minoritetsbørns liv i nutidens Velfærdsdanmark	28
	Børn med anden etnisk baggrund end dansk	33
3	DE KONKRETE INDSATSER	35
	Daginstitutionerne	36
	Opgør med 'fri leg'	38
	Belastede forældre	39
	Svært at vurdere effekt	40
	Skolen	42
	Unge uden uddannelse	45
	Sundhed	49
	Klassen sætter normen for rygning og druk	50
	Et forsøg i 4. klasse	52
	Afslutning	54

FORORD

I forskningsprogrammet om social arv er der over en årrække gennemført en lang række analyser af forhold, der har betydning for den sociale ulighed i dagens Danmark. Forskningsprogrammet udspringer af den mangel på viden, der blev påpeget i en vidensopsamling på området, som forskerne på programmet udarbejdede i 1999. Derfor er der i flere af forskningsprogrammets projekter sat fokus på betydningen af væsentlige samfundsmæssige institutioner som daginstitutioner og folkeskolen. Men der er også gennemført analyser, der følger individers livsløb over længere tid ved brug af data fra Socialforskningsinstituttets børneforløbsundersøgelse og fra ungdomsforløbsundersøgelsen.

I denne rapport sammenfattes resultaterne fra forskningsprogrammets mange undersøgelser. Rapporten er udarbejdet af forskningschef Niels Ploug, Socialforskningsinstituttet, der også har haft ansvaret for ledelsen af det samlede forskningsprogram. Rapporten er diskuteret og kommenteret af forfatterne til de enkelte rapporter, der indgår i sammenfatningen. Forskningsprogrammet om social arv er finansieret af Socialministeriet.

København, september 2005

Jørgen Søndergaard

RESUMÉ

Forskningsprogrammet om social arv har haft til formål at bidrage med ny viden om forhold, der har betydning for den sociale ulighed i dagens Danmark. Programmet er udarbejdet på baggrund af en analyse af den foreliggende viden helt tilbage i 1999. Her blev det klart, at der især var behov for at få yderligere viden om den betydning, som samfundsmæssige institutioner som daginstitutioner og folkeskolen har for bestræbelserne på at give lige muligheder til alle.

I denne rapport sammenfattes resultaterne fra forskningsprogrammets mange undersøgelser og analyser. Et gennemgående resultat er, at det er lykkedes bedre for velfærdsstaten at udligne betydningen af forskellen mellem de økonomisk rige og fattige end mellem de kulturelt rige og fattige. De kulturelle forhold, forstået som den påvirkning, der finder sted mellem mennesker i deres omgang med hinanden, spiller en betydelig rolle i forklaringen af sociale forskelle.

Perspektiv i pædagogisk indsats

Kan en pædagogisk indsats fremme mulighederne for socialt udsatte børn? Det er hovedspørgsmålet i undersøgelsen af den daglige praksis i danske daginstitutioner. Baseret på iagttagelser i daginstitutioner og samtaler med medarbejdere og ledere er konklusionen: 'Ja', en pædagogisk indsats kan

godt i princippet fremme socialt udsatte børns muligheder – der findes mange gode pædagogiske principper for dette; men 'nej', der er en del i den pædagogiske praksis, der af mange grunde betyder, at det ikke sker. Dagligdagen i institutionerne er mere orienteret mod her og nu-løsninger af de mange problemer, der skal håndteres, end af udvikling og gennemførelse af en mere langsigtet indsats med særligt fokus på de socialt udsatte børns muligheder.

Undersøgelsen giver klart indtryk af, at der kan vindes meget i indsatsen mod den socialt betingede ulighed ved at satse mere bevidst og målrettet på en tidlig indsats. Men det kræver ændringer både med hensyn til ressourcer og organisering af indsatsen og nok så væsentligt med hensyn til personalets kvalifikationer, der samlet set nok kan siges at lægge op til en måske lille – men nok ikke stille – revolution på daginstitutionsområdet.

Socialt udsatte børn er en meget uensartet gruppe af børn. Det viser undersøgelsen tydeligt, og det er vigtigt at være opmærksom på i den fremadrettede diskussion af, hvad der kan gøres. Der er både børn, der er bærere af en 'ked-af-det-hed', og som har svært ved at tage imod daginstitutionens tilbud, og der er børn, der er vant til at klare sig selv, og som derfor har selvstændighed og handlekraft, som måske nok bruges på at lave ballade – men de er bestemt ikke passive og sidder i en krog.

Sprogligt og socialt er der nogle af de udsatte børn, der har problemer både helt konkret med den sproglige udvikling og med den sproglige rigdom, og også nogle, der har problemer med den ikke- sproglige kommunikation. De har simpelthen svært ved at knække koden i det usagte i leg og socialt samvær.

Skolen skal hjælpe børnene med at skabe sammenhæng

Spørgsmålet om at knække koden er i øvrigt helt centralt i undersøgelsen af indsatsen i folkeskolen.

Folkeskolen er nok den samfundsinstitution, der mere end nogen anden forventes at bidrage til at udligne de sociale forskelle, der er mellem børnene. Sloganet 'lighed gennem uddannelse' er efterhånden gammelt – mens erkendelsen af, at det er sværere end som så at skabe den ønskede lighed, har færre år på bagen.

En af årsagerne til dette er ifølge undersøgelsen, at det sjældent er de samme krav og udfordringer, udsatte børn møder i hjemmet og i skolen. Det betyder, at disse børn dagligt skal udføre, hvad der kan være et

omfattende oversættelsesarbejde, for at få de to verdener – hjemmeverdenen og skoleverdenen – til at hænge sammen.

Denne 'oversættelsesopgave' gør sig – som så mange andre udfordringer under opvæksten – gældende for alle børn. Mange forældre vil genkende, at spørgsmålet 'hvorfor skal man gå i skole' er blevet stillet i en eller anden udformning. Sagen er bare den, at det alt andet lige er noget nemmere at svare og give gode eksempler på formålet med de konkrete skoleaktiviteter og på fordelene ved uddannelse, hvis man selv har et mere omfattende bekendtskab med uddannelsessystemet bag sig, end hvis man ikke har.

Den gode spiral, der kan være betegnelsen for den positive og frugtbare sammenhæng mellem det, der foregår i skolen og hjemmet, er vigtig. Socialt udsatte børn er alt andet lige anderledes stillet på dette område. Der er større risiko for, at spiralen knækker. Det er imidlertid vigtigt at være opmærksom på, at behovet for 'oversættelse' ikke kun går én vej. Det er ikke kun eleverne, der skal forstå skolen – det er jo også skolen, der skal forstå eleverne. Og det kan også være en vanskelig opgave. Det kræver social forståelse og indsigt i en virkelighed, som vil være fremmed for mange lærere.

Behov for større rummelighed i ungdomsuddannelserne

Den efterfølgende betydning af børns og unges forløb i daginstitution og folkeskole er der bl.a. fokus på i undersøgelsen af 'unge uden uddannelse'.

Her ses der på de unge, der ikke kommer i gang med en uddannelse efter folkeskolen. Det viser sig at være en meget sammensat gruppe. De unge kan inddeles i fire kategorier: de opgivende, de praktiske, de vedholdende og de flakkende. De 'opgivende' og de 'praktiske' har typisk svage boglige kompetencer, mens det ikke er problemet for de 'vedholdende' eller 'flakkende'. Indsatsen for at få de unge i gang med en uddannelse er altså forskellig, alt efter hvilke unge der er tale om. Nogle har behov for, at uddannelsen begynder med praktisk læring, hvor der først senere kobles teori på. Andre har behov for støtte og vejledning undervejs, og andre igen har behov for individuelt sammensatte forløb. Det er nødvendigt med en større rummelighed i uddannelserne og på arbejdsmarkedet, hvor der bl.a. er et presserende behov for praktikpladser til de udsatte unge.

Undersøgelsen viser, at familiens kulturelle kapital har en stor selvstændig betydning for, hvordan de unge klarer sig i skolen – og for, om de kommer i gang med en ungdomsuddannelse. Faglige kompetencer er

meget vigtige for socialt udsatte unge. Det er først og fremmest de unge, der har opnået gode faglige kompetencer i skolen, der formår at lægge afstand til deres sociale baggrund.

Social arv set over tid

Forskningsprogrammet har som nævnt lagt stor vægt på analyser af dag-institutioner og uddannelsesområdet. Men det har også bestået af undersøgelser af livsløb og social ulighed blandt danskere, der er vokset op under velfærdssamfundets vækstperiode i 1960'erne, af undersøgelser af forholdene for danske og etniske minoritetsbørn i dagens Danmark og af undersøgelser af unges sundhed og sundhedsadfærd.

Et interessant resultat af undersøgelsen af livsløb og ulighed er, at der ser ud til at være en særlig stor sammenhæng mellem børns muligheder og forældres kulturelle ressourcer.

Der er således meget, der tyder på, at en af de mest betydningsfulde faktorer for børns uddannelsesvalg og kulturelle smagsmønstre er deres forældres uddannelse. Det er i barndomshjemmet, at man lærer og får understøttet – eller ikke lærer og ikke får understøttet – vigtigheden af uddannelse, og i øvrigt får dannet ens grundlæggende smagspræferencer.

Undersøgelsen viser, at der netop på dette område er stærke indikatorer for en sammenhæng mellem de kulturelle ressourcer i barndomshjemmet og den uddannelses- og vidensmæssige kapital i voksenlivet. Undersøgelser viser også, at der er et udtalt hierarki i fordelingen af de kulturelle ressourcer. I den betydning, som undersøgelsen anvender mht. kulturelle ressourcer, findes der en klar topgruppe/'overklasse', en mellemgruppe/'middelklasse' og en relativt dårligt placeret gruppe/en 'lavere klasse'.

Undersøgelsen af danske og etniske minoritetsbørn slår fast, at det meget store flertal af børnene har det godt. De vokser op i, hvad man måske kan kalde helt almindelige familier med forældre, der tager sig af dem og deltager i deres dagliglivs glæder samt sorger og bekymringer. I det hele taget er fokus i denne undersøgelse på forældrenes muligheder for og evne til at være støttende og udvise omsorg over for børnene. Og det kan helt grundlæggende konstateres, at på det område går det rigtig godt for de allerfleste.

Men der er også nogle børn, som det går mindre godt for. Et af målene med undersøgelsen er at se, om der er en sammenhæng mellem de sociale forhold i familierne og forekomsten af problemer blandt børnene. Er det med andre ord sådan, at børn, der kommer fra familier, der kan

betegnes som socialt ressourcetsvage, har markant flere problemer, end børnene i undersøgelsen i gennemsnit har? Her er svaret 'ja'.

Der er ikke stor forskel på de danske og de etniske minoritetsbørns trivsel. Men der er stor forskel på de sociale ressourcer – økonomi og uddannelse. Hovedparten af de etniske minoritetsbørn kommer fra familier, der med undersøgelsens definitioner må betegnes som ressourcetsvage.

Sundhed påvirkes af kammerater og familie

Undersøgelserne på sundhedsområdet har bl.a. analyseret påvirkningen fra kammerater på unges sundhed og sundhedsadfærd. Det viser sig, at på væsentlige områder som fx rygning er der en betydelig påvirkning. En del af forskningsprogrammet har på dette område bestået i et forsøg med og en analyse af en intervention med det formål at udvikle instrumenter, der kan påvirke sundhedsadfærden blandt skolebørn. Det viser sig, at metoderne i den pågældende intervention som ønsket var i stand til at registrere forskelle mellem skoleklasser og dermed kan anvendes til at afdække behov for målrettet intervention på udvalgte områder i de enkelte skoleklasser.

Forskningsprogrammet bidrager således med ny viden om en lang række forhold af betydning for den *sociale arv*. Flere af undersøgelserne kaster lys over en lang række forhold, som det er vigtigt at forholde sig til og inddrage i den fremadrettede diskussion af organiseringen af den indsats, der skal til for at udjævne de sociale forskelle, der findes. Mens andre undersøgelser og analyser er med til at dokumentere, at på trods af en udbygning af velfærdsstaten og dens indsats så er der stadig en række forhold, der skal tages fat på i bestræbelserne på at få et samfund med lige muligheder for alle.

Familien i fokus

Det fremgår klart, at en meget stor del af den forskning, der er gennemført i dette forskningsprogram – og i det hele taget – har haft fokus på det enkelte individ. Men ikke mindst de resultater, der sammenfattes i denne rapport, viser, at hvis man vil vide mere, så må man sætte familien i fokus. Man må undersøge variationen i, hvordan familiens og ikke bare individets ressourcer aktiveres i forhold til at opnå bestemte mål, som fx at familiens børn klarer sig godt i skolen og går videre i uddannelsessystemet. Der er et oplagt behov for at undersøge variationen i, hvordan familier på forskellig vis spiller sammen med – eller for så vidt imod – de samfundsmæssige institutioner som fx dagsinstitutioner, grundskolen etc.

Vi ved, at sociale baggrundsforhold påvirker individets livsmulig-

heder. Vi ved også, at der er betydelige forskelle i livsforløbet for personer med praktisk taget samme sociale baggrund. Så der er behov for se nærmere på familiens rolle. Der er behov for forskning, der sætter fokus på, hvad der er adfærden i den familie, der uafhængigt af social baggrund bidrager til at fremme børnenes kulturelle udvikling.

Den kulturelt kompetenceudviklende familie – hvordan ser den ud, og hvordan spiller den sammen med samfundets institutioner?

FORSKNINGSPROGRAMMETS FORMÅL OG PERSPEKTIVER

BAGGRUNDEN FOR FORSKNINGSPROGRAMMET

Forskningsprogrammet om social arv blev sat i gang ud fra en politisk målsætning om at opnå ny forskningsbaseret viden, der kunne give input til bestræbelserne på at bekæmpe den negative sociale arv. Politisk er det således en klar målsætning med programmet at opnå viden om forhold, der bidrager til en ulige fordeling af muligheder og risici i befolkningen, med det formål at kunne sætte ind overfor disse forhold.

Velfærdsstatens oprindelige opgør med fattigdom og materiel nød og den senere satsning på udbygning af uddannelsessystemet har ikke fjernet sammenhængen mellem opvækstvilkår og livschancer. Tværtimod peger meget forskning på, at denne sammenhæng ser ud til at være relativt stabil.

Så selv om udbygningen af velfærdsstaten har givet flere og bedre muligheder for mange, så har den ikke – mod forventning – elimineret den negative sociale arv.

Den forskningsmæssige udfordring bliver derfor at finde forhold, der kan forklare, hvorfor en bevidst satsning på lighed gennem afskaffelse af fattigdom og satsning på uddannelse ikke har ført til et samfund med mere lige chancer for alle.

De resultater, der er sammenfattet i denne rapport, kommer fra et

forskningsprogram, som er resultatet af en politisk og forskningsmæssig indsats, der blev iværksat for mere end seks år siden. Resultaterne, der refereres til i rapporten her, skal ses i lyset af den oversigt over foreliggende forskningsbaseret viden om social arv, som blev udarbejdet og publiceret fra Socialforskningsinstituttet i 1999.¹

Vidensopsamlingen pegede dengang på en række mangler ved den foreliggende danske viden om betydningen af social arv. Bl.a. at der fandtes meget lidt dansk baseret viden om den betydning, samfundsmæssige institutioner som daginstitutioner og folkeskolen kunne have i forsøget på at mindske den negative sociale arv. Men selv om disse institutioner er vigtige, er de langt fra hele historien.

Der er mange forhold, der i et ofte kompliceret samspil har betydning for den enkeltes muligheder og adfærd på væsentlige områder som fx uddannelse, tilknytning til arbejdsmarkedet og sundhed. Et overblik over dette findes i figur 1.1. Denne model har været styrende for forskningsprogrammets analyser. De er således gennemført på en måde, der sikrer, at der indhentes viden om de faktorer, der påvirker individets livssituation, og at der gennemføres analyser af disse faktorerers betydning for individets trivsel, sociale integration, sundhed, familiedannelse, uddannelse og forsørgelse.

Social arv er en del af forklaringen på ulighed

Social arv ses i forskningsprogrammets analyser som betegnelsen for en række forhold, der udgør en del af baggrunden for en given persons adfærd. Det er i den forbindelse væsentligt at se denne ageren i en social og samfundsmæssig sammenhæng. Social arv er ét blandt flere elementer, der kan bidrage til at forklare et givet forløb eller et givet udfald for en given person. De forhold, der kan siges at udgøre den sociale arv, kommer til at indgå i forklaringen af fx uligheder med hensyn til uddannelse, arbejdsmarked, helbred og sundhed.

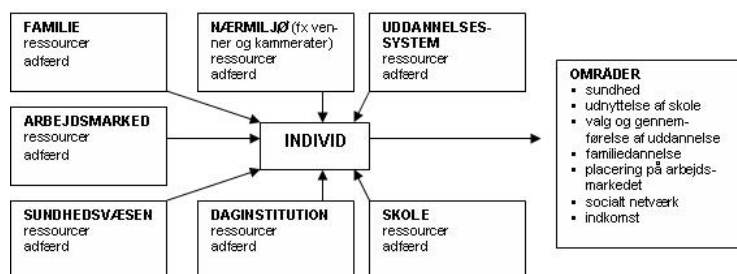
Det er muligt at illustrere en række af de forhold, der udgør den sociale arv. Men det er ikke muligt at tegne det komplette billede af den sociale arv. Det, som forskningen stadig mangler at give et godt billede af, er, hvordan denne sammenhæng opstår. Udgangspunktet for analysen af dette er, at de

1. Ekspertgruppen om social arv: *Social arv – en oversigt over foreliggende viden*, København. Socialforskningsinstituttet 99:9.

enkelte områder, der er vist i figuren, giver individet ressourcer og påvirker individets adfærd.

Figur 1.1

Forhold der påvirker den enkeltes muligheder og adfærd på væsentlige samfundsmæssige områder.

Man kan meget populært udtrykke det på den måde, at påvirkningen på de mange forskellige områder, der indgår i figuren, har betydning for den enkeltes kendskab til og overblik over det 'spil', der foregår i uddannelsessystemet, på arbejdsmarkedet og andre betydningsfulde steder i samfundet. Det har betydning for den enkeltes kendskab til 'spillet' og den enkeltes evne til at deltage i 'spillet'.

Social arv kan ikke forudsige individers livsløb

Den forskningsmæssige udfordring i analysen af sammenhængen mellem ressourcer, adfærd og livschancer består i at give en ikke-deterministisk forklaring på betydningen af denne sammenhæng. Fordi man finder en statistisk sammenhæng mellem belastningen i barndommen eller dårlige resultater i folkeskolen og manglende uddannelse eller arbejdsløshed, er det ikke det samme som, at der er en direkte årsagssammenhæng. En dårlig uddannelsesmæssig baggrund forårsager ikke i sig selv, at man bliver arbejdsløs. Den udgør en risikofaktor. Børn med begrænsede ressourcer udvikler sig vidt forskelligt, og voksne uden uddannelse eller på langvarig offentlig forsørgelse har langt fra den samme ensartede opvækstmæssige baggrund.

Den sociale arv, der også eksisterer i nutidens samfund, har betydning for de muligheder og begrænsninger, man har som borger. Det er dette forhold, der er i centrum for de analyser, der sammenfattes i denne rapport. Men det siger sig selv, at man ikke kan bruge den slags analyser til

at forudsige, hvem der vil få sociale problemer, og hvem der ikke vil. Samfundsvidenskabelig forskning, som den der er udført i dette forskningsprogram, kan pege på ulighedsskabende samfundsmæssige forhold, men kan ikke bruges til at forudsige individuelle livsløb.

Fra materiel til kulturel ulighed

Udviklingen i analyserne af social arv afspejler på udmærket vis den samfundsmæssige udvikling, der har fundet sted. Tidligere var negativ social arv ofte forbundet med materiel og social forarmelse. Fattigdom og deraf følgende dårlige bolig- og helbredsmæssige forhold var ved forrige århundredeskifte den store trussel. I 1960'erne kom uddannelsessystemet i fokus for opgøret med den negative sociale arv og debatten om betydningen af arv og miljø. Målsætningen var uddannelse til alle – ikke kun til eliten.

Det fremgår tydeligt af resultaterne fra de undersøgelser, der er gennemført i forskningsprogrammet om social arv, at den sociale ulighed har ændret udseende. Man skal ikke undervurdere betydningen af dårlig økonomi, dårlig bolig og materielle mangler – men undersøgelserne viser et ret tydeligt billede af et nyt aspekt af den sociale ulighed.

Det er ikke så meget det materielle som det kulturelle, der er i centrum, når nutidens sociale ulighed skal beskrives og forklares.

Der tegner sig et billede af en ny form for social ulighed. Det drejer sig om følelsen af at være uden for i et samfund, der stiller stadig større krav om menneskers evner til at mobilisere personlige kompetencer og træffe personlige valg og dermed om en udvikling, hvor der er mulighed for at grupper, der tidligere kunne klare sig på et velstruktureret og mindre kompliceret arbejdsmarked, hvor man kunne klare sig på baggrund af evnen til fysisk at tage fat, står over for risikoen for at falde udenfor.

Denne udvikling sætter i særlig grad fokus på de samfundsmæssige institutioner, der har til formål at udvikle de kulturelle kompetencer og udligne de kulturelle forskelle. Derfor indgår analyser af daginstitutioner og uddannelsesinstitutioner i det hele taget med stor vægt i forskningsprogrammet, og dermed i de resultater, der er sammenfattet i denne rapport.

PERSPEKTIVER FOR FORSKNINGSPROGRAMMET OM SOCIAL ARV

Forskningsprogrammet om social arv har allerede fra starten haft flere formål. Formålene kan formuleres som en række perspektiver for forskningsprogrammet og som en række ambitioner knyttet til disse perspektiver.

Det første perspektiv i forskningsprogrammet kan kaldes *helhedsperspektivet*. Dette perspektiv dækker det forhold, at det enkelte individs livssituation er et resultat af et ofte kompliceret samspil mellem mange forskellige forhold. En række af disse er individ-orienterede som fx den sociale og værdimæssige påvirkning mellem forældre og børn eller påvirkningen fra kammerater. Andre er institutions-orienterede som fx påvirkningen fra daginstitutioner, folkeskolen og uddannelsessystemet. Tilsammen udgør disse forhold et hele, der har betydning for den enkeltes livssituation. Ambitionen med *helhedsperspektivet* er at få afspejlet samspillet mellem de forskellige påvirkninger i resultaterne fra forskningsprogrammet.

Det andet perspektiv i forskningsprogrammet kan kaldes *vidensperspektivet*. I den vidensopsamling, der lå forud for formuleringen af forskningsprogrammet, viste det sig, at der var en række af de påvirkninger, der indgår i modellen, der i særlig grad manglede viden om. Det gælder bl.a. viden om en række af de institutions-orienterede påvirkninger som fx betydningen af dagsinstitutioner og folkeskole for den sociale arv. Men det gælder også påvirkninger fra kammeratskabsgrupper og værdimæssige påvirkninger. Forskningsprogrammets kerneprojekter har i særlig grad til formål at få dækket en række af de væsentlige vidensmæssige huller, som vidensopsamlingen afslørede. Ambitionen med *vidensperspektivet* er således at få tilvejebragt væsentlige dele af den manglende viden.

Det tredje perspektiv i forskningsprogrammet kan kaldes *livsløbsperspektivet*. Et grundlæggende problem i analyser af social arv er, at de forhold, man ønsker at analysere, udspiller sig over meget lange tidsperioder. Ofte ønsker man at bruge viden om forhold i det enkelte individs barndom og ungdom til at forklare forhold i voksenlivet. Problemet er, at den slags data sjældent findes. Forskningsprogrammet indeholder imidlertid to dataindsamlinger, der yder et væsentligt bidrag til at løse dette problem.

Det fjerde og sidste perspektiv i forskningsprogrammet kan kaldes

brugerperspektivet. Det er helt oplagt, at for at den viden, der skabes med forskningsprogrammet, kan få betydning i indsatsen over for den negative sociale arv, skal den gøres brugbar for politikere og de professionelle grupper i social-, uddannelses- og sundhedssystemerne. Ambitionen med *brugerperspektivet* er at sikre en omfattende og målrettet formidling af forskningsprogrammets resultater til de nævnte grupper, således at resultaterne kan danne baggrund for diskussioner i – og initiativer fra disse grupper til imødegåelse af den negative sociale arv. Denne rapport er et af de mange midler, der anvendes for at imødekomme *brugerperspektivet*.

REFLEKSION OVER FORSKNINGSPROGRAMMETS RESULTATER

Væsentlige kulturskabende samfundsmæssige institutioner som uddannelsessystemet og daginstitutioner har været i centrum i forskningsprogrammet om social arv. Det skyldes dels, at vidensopsamlingen fra 1999 viste manglende viden om disse institutioners rolle i relation til den sociale arv, dels en opfattelse af, at hvis man samfundsmæssigt ønsker at udligne de uligheder, som den sociale arv er udtryk for, så skal det ske via en indsats i netop daginstitutioner og folkeskole.

På tværs af forskningsprogrammets undersøgelser tegner der sig et billede af kulturelle forskelle og uligheder, som ser ud til at spille en væsentlig rolle i forståelsen af, hvad det er, der kan bidrage til at forklare social ulighed i dagens Danmark.²

'Kultur er vaner' lyder et kendt forsøg på en definition. Omskrevet og mindre mundret kan man også sige, at 'Kultur er, hvad man er vant til'. Det, man er vant til, bringer man i vid udstrækning med sig hjemmefra og ud i verden. For danske børn og unge er mødet med verden i høj grad mødet med daginstitutionen og senere skolen. En pointe, der kan uddrages af forskningsprogrammets undersøgelser, er, at for stor afvigelse mellem det, man er vant til, og det, der er normen i disse institutioner, kan være et problem.

2. Det skyldes selvfølgelig, at det er dét, forskningsprogrammet har sat fokus på. Derfor må det ikke tages som udtryk for, at materiel og økonomisk ulighed er uden betydning. Det er ganske veldokumenteret, at det betyder meget. Men netop fordi det er så veldokumenteret, har forskningsprogrammet haft et andet fokus.

Danske daginstitutioner og den danske folkeskole er netop for folket. Her skal være plads til alle – ingen er finere eller har mere ret til disse institutioner end andre. Det er mantraet og er udtryk for en folkelig og demokratisk indstilling. Alle har lige ret til at være med. Det problem, som forskningsprogrammets undersøgelser peger på, er imidlertid, at sådan er virkeligheden bare ikke. Selvfølgelig skal der være plads til alle – men der er bare nogle, der passer bedre ind end andre.

Fornuftigt at udligne

Spørgsmålet er så, om det forhold er noget, samfundet skal/kan og vil tage sig af – eller om det er noget individuelt, som samfundet ikke skal blande sig i.

Lad os kort se på første del af spørgsmålet – skal samfundet gøre noget? Det er der næppe tvivl om. Både af almene menneskelige grunde og af økonomiske grunde. Det er en gammel sandhed, som det dog kan være politisk svært at forfølge, at hvis alle skal have lige muligheder, så skal de behandles forskelligt. Det skal de, fordi deres udgangspunkt er forskelligt. Hvis man ønsker et samfund med lige muligheder for alle, så kan det ikke overlades til folk selv at løse det problem, at de er mindre veltilpassede end andre. Rent økonomisk er der meget, der tyder på, at det dels kan betale sig samfundsøkonomisk at arbejde for, at alle kommer med, dels at det kan betale sig at sikre dette ved en tidlig indsats. Det vil sige, at en indsats på det tidspunkt, hvor børnene går i daginstitutioner, er økonomisk mere rationel end en indsats efter folkeskolen over for de unge, der har svært ved at komme videre i uddannelsessystemet.

Men det, at folk så 'skal behandles forskelligt', betyder, når talen er om samfundsmæssige institutioner som daginstitutioner og skole, at der i særlig grad skal skabes muligheder for dem, som alt andet lige passer mindre godt ind.

Mange bud på indsatser

Det fører videre til anden del af spørgsmålet – kan samfundet gøre noget? Det er der næppe heller tvivl om, og der bliver allerede gjort en hel del. Der er mange sociale og pædagogiske indsatser, der har til formål at afhjælpe præcis de problemer, som undersøgelserne i forskningsprogrammet beskæftiger sig med. Undersøgelserne viser i øvrigt, at der blandt praktikerne på området findes mange tanker og refleksioner både over den konkrete indsats og over muligheder for at gøre indsatsen bedre. Men disse refleksioner peger i mange forskellige retninger. Der er bestemt ikke noget

ensartet billede af, hvad det er, samfundet kan gøre for, at vi nærmer os en situation, hvor det i højere grad er sådan, at alle har lige muligheder. Der kan være mange gode forklaringer på, hvorfor det er sådan. Den problematik, som her har været omtalt som 'nogen passer bedre ind end andre', dækker over mange meget forskellige problematikker, som der ikke findes en fælles løsning på. Praktikere har forskellige typer af erfaringer med dette differentierede billede af manglede 'indpasning' – og derfor mange forskellige typer af ideer og forslag til mulige løsninger. Men selv om det således er til at forstå, at der er mange bud på, hvad samfundet kan gøre, så må det være klart, at en målrettet samfundsmæssig indsats kræver, at disse bud analyseres og systematiseres.

Sidste del af spørgsmålet er så – vil samfundet gøre noget? På det abstrakte plan er der næppe tvivl om, at det vil samfundet meget, meget gerne. De politiske målsætninger, der førte til igangsættelsen af forskningsprogrammet om social arv, er et klart udtryk for en vilje til at ville gøre noget. Imidlertid opstår der – som altid – problemer, når de gode viljer og intentioner møder virkeligheden.

Der er på det konkrete plan intet belæg for at mene, at der politisk ikke er vilje til at udforme og gennemføre en politik, der kan tage højde for de forhold, som der peges på i forskningsprogrammet. Men man kan godt være en smule skeptisk overfor, om det er politisk muligt at gennemføre en indsats af den karakter og i det omfang, som resultaterne fra forskningsprogrammet lægger op til. Der er ikke mindst på dagsinstitutionsområdet tale om en betydelig ændring af tilgangen til løsningen af sociale problemer, som vil være en udfordring både for de pædagoger, der skal gennemføre den i praksis, og for de politikere, der skal udforme de indholdsmæssige rammer for indsatsen – og ikke mindst finde de økonomiske midler til at gøre det muligt.

På den anden side er det jo lykkedes med rimelig succes at reducere den økonomiske ulighed i Danmark gennem en langsigtet og målrettet indsats. Hvis det kan tages som bevis på, hvad der kan lade sig gøre, så bør det også være muligt at reducere den kulturelle ulighed. Tidspunktet er under alle omstændigheder valgt. Der er meget i tiden, der peger på, at de kompetencer, der vil blive styrket ved en sådan indsats – især blandt de svagest stillede børn – i høj grad er den slags kompetencer, som der er behov for i samfundet og i erhvervslivet i fremtidens vidensamfund.

DE STORE LINJER

Social ulighed findes i alle samfund. Et samfund, hvor der ikke er nogle, der ligger over gennemsnittet og andre under mht. fx uddannelsesniveau og indkomst – eller initiativ og virkelyst – er i praksis umuligt at forestille sig.

Så den sociale ulighed findes. Det interessante spørgsmål i den forbindelse er, om vi har indrettet et samfund, hvor den optræder tilfældigt og usystematisk, eller om det tværtimod kan påvises, at der findes en systematisk sammenhæng mellem udvalgte sociale forhold og social ulighed?

Hvis det første er tilfældet – at den sociale ulighed optræder uafhængigt af de sociale forhold under opvæksten som fx ressourcer i ens familie – så giver det ikke mening at tale om social arv. Men hvis der kan påvises en systematisk sammenhæng mellem de sociale forhold under opvæksten og social ulighed senere hen, så kan det være meningsfuldt at tale om social arv.

I forskningsprogrammet 'social arv' er der gennemført to undersøgelser, der har til formål at analysere de store linjer, dvs. sammenhængen mellem ressourcer i familien og i opvækstmiljøet og forekomsten af sociale problemer. Den første undersøgelse omhandler danskere, der er vokset op

i 1960'erne og 1970'erne, og som i dag er voksne.¹ Den anden undersøgelse handler om børn, der er født i 1995, og som i undersøgelsen er fulgt fra fødslen og frem til 7-års alderen.² I dette kapitel omtales hovedresultaterne fra disse undersøgelser.

ULIGHED OG LIVSLØB – OPVÆKST OG UDDANNELSE I VELFÆRDS-DANMARK

Formålet med undersøgelsen af de voksne danskeres opvækst i Velfærds-danmark³ er at analysere, i hvilken udstrækning der er en sammenhæng mellem social ulighed som voksen og sociale forhold under opvæksten. Det vil med andre ord sige – i hvilken udstrækning der er en sammenhæng mellem voksnes placering uddannelsesmæssigt, økonomisk og socialt, og forholdene i den familie, de er opvokset i. Spørgsmålet om uddannelses-systemets evne til at udligne de sociale forskelle – 'lighed gennem uddannelse' som det er blevet formuleret – er også centralt for undersøgelsen.

Den meget korte version af resultatet af undersøgelsens analyser er en bekræftelse af tidligere undersøgelsers påvisning af, at der findes en sammenhæng mellem den sociale situationen som voksen og situationen under opvæksten.

Som noget nyt i en dansk sammenhæng bruger den empiriske analyse det begrebsapparat, der er udviklet af den franske sociolog Pierre Bourdieu. Her tages der højde for betydningen af tre typer af ressourcer: de økonomiske, de kulturelle og de sociale.

De økonomiske ressourcer består af indkomst og besiddelse af materielle goder som eget hus, sommerhus og bil.

De kulturelle ressourcer består af viden, uddannelse og information. De viser sig på flere måder. Der kan være tale om en viden, der betyder, at man ved – eller ikke ved – hvordan man skal opføre sig i konkrete sociale

1. Resultaterne fra denne undersøgelse findes i Mads Meier Jæger, Martin D. Munk & Niels Ploug: *Ulighed og livsløb*. København Socialforskningsinstituttet 03:10.

2. Resultaterne fra denne undersøgelse findes i Else Christensen: *7 års børneliv*. København. Socialforskningsinstituttet 04:13 – og i Else Christensen: *7-årige børn med anden etnisk baggrund*. København. Socialforskningsinstituttet 04:28 samt i Else Christensen & Dorte Agerlund Sloth: *Børn med anden etnisk baggrund ved skolestart*. København. Socialforskningsinstituttet 05:05.

3. Undersøgelsen omfatter personer, der er født i 1954 og opvokset på et tidspunkt, hvor udviklingen af den danske velfærdsstat tog fart, og hvor bl.a. målsætningen om uddannelse til flere – og lighed gennem uddannelse – blev forfulgt.

situationer, fx i en undervisningssituation, i en forsamling der skal træffe beslutninger, eller selskabeligt til en middag eller reception. Der kan være tale om viden om kunst og kultur, der gør, at man ikke bare er i stand til at betragte og evt. nyde konkrete kulturelle udtryk – malerier eller litteratur – men at man også er i stand til at vurdere, hvad der er skidt og kanel i den sammenhæng. Og endelig kan der være tale om institutionaliserede beviser på ens viden – eksamensbeviser og akademiske titler – som bl.a. overfor omverdenen viser, at man har passeret et af samfundets videnmæssige nåleøjer.

De sociale ressourcer består af familie- og slægtsmæssige relationer om forbindelser og netværk, der kan have betydning for én i afgørende situationer, fx ved valget af uddannelse eller ved adgang til arbejds- og boligmarkedet. Det betyder meget, at man kender man nogen, der kan rådgive om, hvad bestemte uddannelsesvalg vil betyde for ens fremtidige beskæftigelse – eller om man selv og ens omgivelser står relativt fremmed overfor store dele af uddannelsessystemet. Kender man nogen, der kan lægge et godt ord ind for en på en arbejdsplads, er ens familienavn evt. kendt i betydningsfulde kredse i den forbindelse, eller har man ikke sådanne kontakter. Og kender man nogen, der kan skaffe en selv eller ens børn en god begynderbolig til en rimelig pris – eller ej. Det har alt sammen betydning for, hvordan det kan gå én.

Det særligt interessante resultat af denne undersøgelses analyser er, at der ser ud til at være en særlig stor sammenhæng mellem børns muligheder og forældres kulturelle ressourcer.

Der er således meget, der tyder på, at en af de mest betydningsfulde faktorer for børns uddannelsesvalg og kulturelle smagsmønstre er deres forældres uddannelse. Det er i barndomshjemmet, at man lærer og understøtter – eller ikke lærer og ikke understøtter – vigtigheden af uddannelse, og i øvrigt får dannet ens grundlæggende smagspræferencer.

Undersøgelsen viser, at der netop på dette område er stærke indikatorer for en sammenhæng mellem de kulturelle ressourcer i barndomshjemmet og den uddannelses- og vidensmæssige kapital i voksenlivet. Undersøgelser viser også, at der er et udtalt hierarki i fordelingen af de kulturelle ressourcer. I den betydning, som undersøgelsen anvender mht. kulturelle ressourcer, findes der en klar topgruppe/'overklasse', en mellemgruppe/en 'middelklasse', og en relativt dårligt placeret gruppe/en 'lavere klasse'.

Der er også en vis sammenhæng mellem de økonomiske og sociale ressourcer i barndomshjemmet og disse ressourcer i voksenlivet. Og der er

et hierarki på disse områder. Men sammenhængen er ikke så klar som med hensyn til de kulturelle ressourcer.

Det er interessant, at det er med hensyn til de kulturelle ressourcer, at sammenhængen mellem forældre og børn er klarest.

Analysen viser, at der også i dag er social ulighed i Danmark, selv om det længe har været en politisk målsætning at reducere den. Det er muligvis ikke overraskende. Men analysen viser med hensyn til overførslen af ressourcer mellem generationer, at betydningen af dette er mindre med hensyn til økonomiske ressourcer end med hensyn til kulturelle ressourcer.

- Det er lykkedes bedre for velfærdsstaten at udligne betydningen af forskellen mellem de økonomisk rige og fattige end mellem de kulturelt rige og fattige.

Målsætningen om at mindske de sociale forskelle er således lykkedes bedre med hensyn til indkomst og forbrugsmuligheder end med hensyn til kulturelle ressourcer og kompetencer. Det er et problem i en verden, hvor produktionen i stigende grad baseres på viden, og hvor den enkeltes mulighed for at deltage i såvel produktion som samfundslivet i stadigt stigende grad afhænger af kulturelle kompetencer. Og en afgørende forklaring på forskellene i kulturelle ressourcer skal findes i barndomshjemmet, hvor forældrenes uddannelsesmæssige baggrund spiller en meget vigtig rolle.

I undersøgelsen er der ikke kun set på betydningen af de forskellige former for ressourcer, der er nævnt ovenfor, men også på betydningen af forskellige former for sociale 'belastninger'. To tredjedele af personerne i undersøgelsen har haft en opvækst uden belastninger som fattigdom, brudt familie, alvorlig sygdom eller mange flytninger. Yderligere var en fjerdedel kun udsat for en af de nævnte belastninger i deres barndom. Det betyder, at 90 pct. af personerne i undersøgelsen havde en opvækst med ingen eller kun en af de nævnte belastninger, mens 10 pct. havde en opvækst med to eller flere belastninger.

Tabel 2.1

Forekomst af belastninger i barndomshjemmet.

Risikofaktor	Andel i procent
Ingen risikofaktorer	63,8
Fattigdom	13,6
Brudt familie	15,2
Alvorlig sygdom i hjemmet	20,6
Mange flytninger	7,5

Anm.: Fattigdom er defineret som en bruttoindkomst på mindre end 50 pct. af medianindkomsten i stikprøven. Brudt familie er defineret som personer, der ikke boede hos begge biologiske forældre under opvæksten. Alvorlig sygdom er defineret som positivt svar på spørgsmål, om svarpersonen eller nogen i den nærmeste familie led af alvorlig eller langvarig sygdom under opvæksten – mens mange flytninger er defineret som fire eller flere flytninger i løbet af barndommen.

Kilde: Jæger, Munk & Ploug (2003), tabel 3.8a.

En sammenligning af situationen senere i livet for det store flertal med ingen eller en enkelt risikofaktor under opvæksten og dem med to eller flere risikofaktorer viser bl.a., at:

- 26 pct. af dem med to eller flere risikofaktorer har ikke en uddannelse, når de er 38 år. For dem med ingen eller en enkelt risikofaktor er det 17 pct.
- 35 pct. af dem med tre eller fire risikofaktorer i barndommen har været (længerevarende) fraværende fra arbejdsmarkedet pga. sygdom som voksne. For dem uden risikofaktorer er det ca. 15 pct.
- 45 pct. af dem med to eller flere risikofaktorer i barndommen har været arbejdsløse i mere end tre måneder som voksne. For dem uden risikofaktorer er det 32 pct.

Uddannelse er et væsentligt middel til at bryde de forskelle, der er mellem børn med en forskellig opvækst. Politisk er målet, at så godt som alle unge skal have en uddannelse. Socialt og samfundsmæssigt er målet et samfund, hvor den enkeltes placering på arbejdsmarkedet afgøres af evner ikke af social baggrund. Undersøgelsen indeholder en række analyser, der viser, hvor nogle af barriererne for at opfylde dette findes.

Ved at fokusere på gymnasieuddannelse tegner undersøgelsen et billede af en uddannelsesmæssig påvirkning gennem flere generationer.

Andelen af en ungdomsårgang, der får en studentereksamen, er steget betydeligt:

- 5 pct. af forældrene til personerne i undersøgelsen har en studentereksamen. Forældrene er født omkring 1930 og blev studenter umiddelbart efter 2. verdenskrig.
- 23 pct. af personerne i undersøgelsen har en studentereksamen. Deltagerne i undersøgelsen er født i 1954 og blev studenter i begyndelsen af 1970'erne.
- 38 pct. af de ældste børn af personerne i undersøgelsen har en studentereksamen. De er født omkring 1980 og er blevet studenter i slutningen af 1990'erne.

Egentlig ser det ud til, at alt er simpelt og såre godt. Der er stadig flere, der får en studentereksamen. Det er bestemt heller ikke skidt, men der er et mønster i forløbet:

- 64 pct. af de personer i undersøgelsen, hvis far har en studentereksamen, får selv en studentereksamen. Det gælder kun for 21 pct. af dem, hvis far ikke har en studentereksamen.
- 72 pct. af de børn til personer i undersøgelsen, der har en forælder og en bedsteforælder med studentereksamen, får selv en studentereksamen. Det gælder kun 38 pct. af dem, der har en forælder, men ikke en bedsteforælder med studentereksamen.
- 79 pct. af de personer i undersøgelsen, hvis far ikke har en studentereksamen, får heller ikke selv en studentereksamen, og 69 pct. af disses børn får heller ikke en studentereksamen.

De sociale baggrundsforhold spiller altså dengang som nu en vigtig rolle for ens vej gennem uddannelsessystemet. Pointen med disse resultater er ikke, at det eneste saliggørende er at få en studentereksamen, men at det at tage en uddannelse er kraftigt påvirket af, om der er en tradition i ens familie for at uddanne sig eller ej.

En udvidelse af kapaciteten i uddannelsessystemet har betydning, som tallene også viser. Blandt børnene af personerne i undersøgelsen er det 38 pct., der får en studentereksamen, blandt personerne i undersøgelsen 23 pct. og blandt deres forældre kun 5 pct. Men antallet af uddannelsespladser er ikke det eneste, der har betydning.

Det har også betydning, om man kommer fra en familie med tradition for uddannelse eller ej. 72. pct. af dem med en far og en farfar

med studentereksamen får selv studentereksamen. Det gælder kun 38 pct. af dem, der har en far men ikke en farfar med studentereksamen.

Så den kulturelle kapital i familien har betydning for unges vej i uddannelsessystemet. Den har også betydning for placeringen på arbejdsmarkedet. Det viser undersøgelsen også.

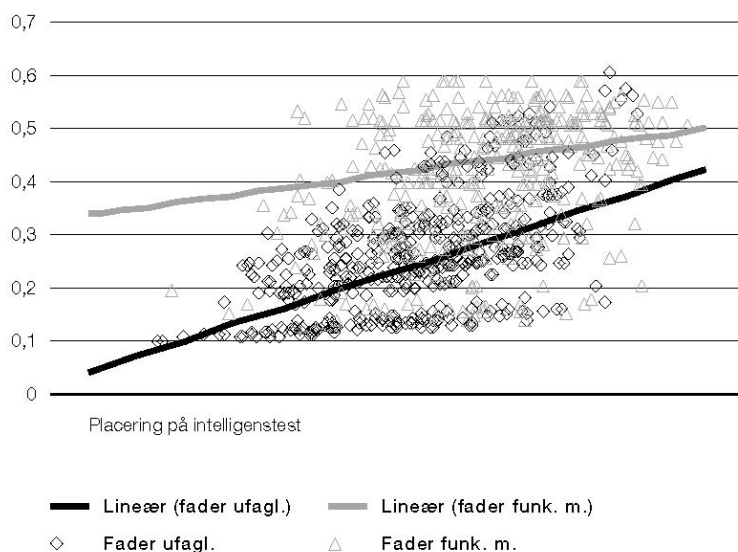
Evner er ikke alt

Deltagerne i undersøgelsen gennemførte i 1968, da de var 14 år gamle, en intelligencetest. Alt andet lige må man forvente, at personer, der klarer sig lige godt i denne test, også vil klare sig – i hvert fald nogenlunde – lige godt på arbejdsmarkedet.

Men alt andet er ikke lige. Der er forskel på folks sociale baggrund, og det spiller også en rolle her. I et samfund hvor folk får muligheder efter deres evner, er den sociale faktor uden betydning, men det er på trods af målet om dette ikke tilfældet i det velfærdssamfund, som personerne i denne undersøgelse er vokset op i, jf. figur 2.1.

Figur 2.1

Sandsynlighed for erhvervsplacering som funktionær med lederansvar 2001.

I analysen ses der på to grupper: dem, der havde en far, der var leder, og dem, der havde en far, der var ufaglært arbejder.

Som det kan ses af figuren, er sandsynligheden for at blive leder både afhængig af evner og social baggrund.

- Der er større sandsynlighed for at blive leder, hvis man har klaret sig godt i intelligencetesten.
- Der er større sandsynlighed for at blive leder, hvis ens far var leder.
- For de mest intelligente af børnene af ufaglærte arbejdere er sandsynligheden for at blive leder på niveau med sandsynligheden for de børn af ledere, der ligger cirka i midten af intelligencetesten.

Ønsket om, at man skal kunne gå fra at være bistandsklient til at blive bankdirektør,⁴ er en flot vision. Men der er lang vej, når denne undersøgelse indikerer, at der er stor forskel på chancerne for lige kloge og dygtige børn af henholdsvis bankdirektøren og bistandsklienten.

De mange resultater fra denne undersøgelse understreger, at chancer og muligheder i Danmark op gennem 1970'erne og 1980'erne ikke er lige fordelt. Der er en systematisk sammenhæng mellem udvalgte sociale forhold og social ulighed således, at det giver god mening at tale om en social arv.

DANSKE OG ETNISKE MINORITETSBØRNS LIV I NUTIDENS VELFÆRDS DANMARK

Formålet med undersøgelsen af danske børns opvækstvilkår er at følge, beskrive og analysere udvikling og livsvilkår blandt børn, der vokser op i dagens Danmark. De børn, der indgår i undersøgelsen, er født i slutningen af 1995, og de er blevet fulgt siden da ved en undersøgelse i 1996, hvor de var ca. ½ år, i 1999 da de var 3½ år gamle, og i 2003 da de var 7½ år gamle.⁵

På den måde er der både mulighed for at undersøge børnenes

4. Et ønske, statsminister Anders Fogh Rasmussen formulerede i åbningstalen i Folketinget i oktober 2002.

5. Datamaterialet består af oplysninger om 5.000 danske børn og 500 etniske minoritetsbørn fordelt på 6 nationaliteter.

forhold på vigtige tidspunkter i deres liv – kort efter fødslen, når de fleste er i daginstitution som 3-årige, og når de er startet i skolesystemet som 7-årige. Der er også mulighed for at undersøge, om der er en sammenhæng mellem deres situation på de forskellige tidspunkter i livet, der indgår i undersøgelsen.

I lighed med mange tidligere undersøgelser slår også denne undersøgelse fast, at det meget store flertal af de danske børn har det godt, når man spørger deres forældre. De vokser op i, hvad man kan kalde, helt almindelige familier med forældre, der tager sig af dem og deltager i deres dagliglivs glæder samt sorger og bekymringer. I det hele taget er fokus i denne undersøgelse på forældrenes muligheder for og evne til at være støttende og udvise omsorg over for børnene. Og det kan helt grundlæggende konstateres, at på det område går det rigtig godt for de allerfleste.

Men der er også nogle børn, som det går mindre godt for. Et af målene med undersøgelsen er at undersøge, om der er en sammenhæng mellem de sociale forhold i familierne og forekomsten af problemer blandt børnene. Er det med andre ord sådan, at børn der kommer fra familier, der kan betegnes som socialt ressourcetsvage, har markant flere problemer end børnene i undersøgelsen i gennemsnit har? Svaret er 'ja'.

- Det er meget tydeligt, at børn fra ressourcetsvage hjem har problemer i større omfang end børn i almindelighed.

I undersøgelsen indgår fem områder i kortlægningen af familiernes sociale ressourcer: økonomi, arbejde, uddannelse, omsorg og netværk.

Hvis familierne har en lav bruttoindkomst eller selv oplever familiens økonomi som dårlig eller modtager kontanthjælp, betegnes deres økonomiske ressourcer som svage i undersøgelsen.

Hvis forældrene i familien er arbejdsløse på interviewtidspunktet i 2003 eller har været arbejdsløse i perioden 1999-2002, betegnes familien som svag på arbejdsmarkedet.

Hvis mindst en af forældrene ikke har en kompetencegivende uddannelse, betegnes familien som uddannelsesmæssig ressourcetsvag.

Familieopbrud, der medfører at børnene som 7-årige har levet i tre eller flere familier, depression hos barnets mor, alkoholproblemer hos barnets far eller mange skænderier i familien medfører alt sammen, at familien betegnes som omsorgsmæssig ressourcetsvag i undersøgelsen.

Bedsteforældre kan spille en vigtig rolle for at få dagligdagen til at

hænge sammen – i hvert fald en gang imellem – for børnefamilier. Familierne betegnes som ressourcesvage med hensyn til netværksressourcer, hvis det hverken er muligt at trække på bedsteforældre til pasning af børnene, og det heller ikke er muligt at trække på dem til andre praktiske opgaver.

- 80 pct. af børnefamilierne er ressourcestærke. De har højst ressourceproblemer på et af de fem nævnte områder.
- 13 pct. af børnefamilierne er delvist ressourcesvage. De har problemer på to af de fem nævnte områder.
- 7 pct. af børnefamilierne er ressourcesvage. De har problemer på tre eller flere af de nævnte områder.

I undersøgelsen ses der nærmere på børnenes sociale situation⁶. Med den metode der anvendes, er det muligt at placere børnene som 'normale', 'på grænsen til det normale' og 'ikke normale' med hensyn til de forhold, der måles:

- 26 pct. af børnene fra ressourcesvage familier har en problemscore, der ligger på 'grænsen til det normale', eller som er 'ikke normal'.
- 16 pct. af børnene fra de delvist ressourcesvage familier har en problemscore, der ligger på 'grænsen til det normale', eller som er 'ikke normal'.
- 7 pct. af børnene fra de ressourcestærke familier har en problemscore, der ligger på 'grænsen til det normale', eller som er 'ikke normal'.

Dette betyder, at:

- 50 pct. af børnene med en problemscore kommer fra ressourcesvage eller delvist ressourcesvage familier – mens disse familier kun udgør 20 pct. af samtlige familier.

Undersøgelsen dokumenterer således, at børn, der vokser op i familier med væsentligt færre ressourcer end flertallet, også personligt har større risiko for at have flere problemer end deres jævnaldrende. Desuden viser under-

6. Undersøgelsen anvender de såkaldte SDQ-spørgsmål (Strength and Difficulties Questionnaire), der dækker spørgsmål om helbredsmæssige ressourcer, forældrenes oplevelse af barnet med hensyn til opdragelse, barnets relation til jævnaldrende, socialitet, opmærksomhed og ængstelse.

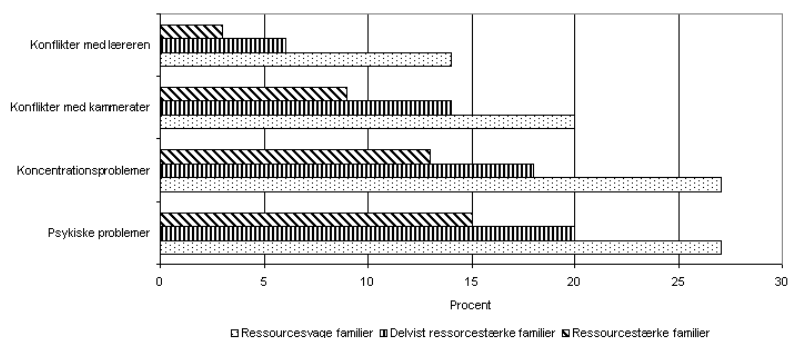
søgelsen, at halvdelen af de børn, der har en problemscore – dvs. de børn, der har store vanskeligheder i hverdagen – har forældre, der har så relativt få sociale ressourcer, at det vil påvirke deres mulighed for at hjælpe og støtte deres børn.

Skolebørn, det er, hvad de børn, der indgår i undersøgelsen, efterhånden er blevet. Ved det seneste interview er de 7½ år gamle og går i 1. klasse eller børnehaveklasse. Derfor er det muligt at se på, om der er en sammenhæng mellem sociale ressourcer i familien, og om skolestarten forløber mere eller mindre problematisk. Der er en sammenhæng.

Undersøgelsen viser i første omgang, at ikke mindre end 34 pct. af alle de børn, der er begyndt i 1. klasse, har haft et eller flere problemer ved skolestarten. Der er tale om psykiske problemer, koncentrationsproblemer, konflikter med kammerater og i noget mindre omfang konflikter med læreren.

Figur 2.2

Andel børn med problemer ved skolestart særskilt for børn fra ressourcestærke, delvist ressourcesvage og ressourcesvage familier. Procent.

Undersøgelsen viser, at:

- 14 pct. af børnene fra de ressourcesvage familier havde konflikter med læreren, mens det er tilfældet for 3 pct. af børnene fra de ressourcestærke familier,
- 20 pct. af børnene fra de ressourcesvage familier havde konflikter med kammerater som problem, mens det er tilfældet for 9 pct. af børnene fra de ressourcestærke familier,
- 27 pct. af børnene fra de ressourcesvage familier havde koncentration-

- onsproblemer ved skolestarten, mens det er tilfældet for 13 pct. af børnene fra de ressourcestærke familier,
- 27 pct. af børnene fra de ressourcesvage familier havde psykiske problemer ved skolestarten, mens det er tilfældet for 15 pct. af børnene fra de ressourcestærke familier.

Undersøgelsen viser med andre ord, at børn fra ressourcesvage familier har markant flere problemer i forbindelse med skolestarten, end andre børn. Igen må det antages at være en ulempe for børnene, at deres forældre har så få sociale ressourcer, at de har svært ved at hjælpe børnene. I den forbindelse viser undersøgelsen, at børn, hvis mor sjældent taler med dem om forskellige forhold, oftere har problemer ved skolestarten end andre børn.

Langt hovedparten af forældrene til de børn, der havde problemer ved skolestart, har talt med klasselæreren om problemet. En mindre gruppe har talt med skoleinspektøren, med sundhedsplejersken, med talepædagogen og/eller med skolepsykologen om problemet. En – eller mere end en – samtale har været den indsats, der har fundet sted i forbindelse med skolestartsproblemerne. Kun i meget få tilfælde er der iværksat egentlige hjælpeforanstaltninger i forbindelse med de konstaterede problemer.

Undersøgelsen ser også nærmere på, hvilke familier der har været i kontakt med socialforvaltningen, og også her konstateres der en sammenhæng mellem kontakten og familiens sociale ressourcer. Ca. 40 pct. af de ressourcesvage familier har været i kontakt med socialforvaltningen på grund af problemer knyttet til barnet, for de delvist ressourcesvage er tallet 20 pct., og for de ressourcestærke er det ca. 10 pct. Der findes således en halvering sted fra 40 til 20 til 10, når familiens sociale ressourcer øges.

Resultaterne fra denne undersøgelse viser en systematisk sammenhæng mellem de sociale ressourcer i familien og forekomsten af problemer hos børnene, hvilket understreger, at det giver god mening at tale om social arv.

Undersøgelsen peger på flere væsentlige forhold. Det må antages, at for en del af de 7-årige børn, der lever i en ressourcesvag familie, og som har problemer ved skolestart og/eller adfærdsmæssige problemer, vil deres forældre pga. manglende sociale ressourcer ikke være i stand til at bidrage til at løse børnenes problemer.

Noget tyder på, at man overser de mindre børn, der har det svært. En del af de børn, der har mange problemer ved skolestart, har også

tidligere i undersøgelsen vist sig at have problemer. Når der ikke ydes en særlig indsats for at afhjælpe dette, er det måske fordi, man tror og håber, at de vokser sig fra problemerne, eller at deres ressourcervage forældre finder en mirakuløs løsning på problemerne – hvilket netop ville være et mirakel.

Sagt på en anden måde ser der ud til at være en tendens til at fokusere på at løse forældrenes problemer, og i den forbindelse en risiko for at komme til at tro, at en løsning af forældrenes problemer også er en løsning af børnenes problemer. Det er ikke nødvendigvis tilfældet, og dermed er der en risiko for at overse børnene og deres problemer.

Børn med anden etnisk baggrund end dansk

Børn med anden etnisk baggrund end dansk er også blevet inddraget i undersøgelsen. Ressourcemæssigt er disse børn og deres familier langt vanskeligere stillet end de danske børn og deres familier.

- 72 pct. af børnene med anden etnisk baggrund end dansk kommer fra ressourcervage eller delvist ressourcervage familier. Blandt de danske børn er det 20 pct.

Men der kan ikke konstateres den sammenhæng mellem familiens sociale ressourcer og udbredelsen af problemer blandt de etniske børn, som der er konstateret blandt de danske børn. Det vil sige, at familiens ressourcer tilsyneladende betyder mindre for trivsel og udvikling hos børn med anden etnisk baggrund end hos danske børn. Det er dog ikke ensbetydende med, at forældrenes situation ikke spiller en rolle. Forældre med anden etnisk baggrund end dansk er lige så forskellige som danske forældre og kan derfor også yde deres børn en meget forskellig hjælp i mødet med det danske samfund. De forskelle, der er blandt de etniske forældre, skyldes blot ikke i samme udstrækning som blandt danske forældre forskelle i de sociale ressourcer – af den grund at langt hovedparten af de etniske børnefamilier har begrænsede ressourcer.

90 pct. af børnene med anden etnisk baggrund end dansk går i folkeskole. 8 pct. går i privatskoler, hvor der undervises på dansk, mens 2 pct. går i skoler med et andet undervisningssprog end dansk. Samlet går 19 pct. i klasser, hvor flertallet af eleverne har en anden etnisk baggrund end dansk, mens yderligere 10 pct. går i klasser, hvor der er lige mange danske børn og børn med anden etnisk baggrund end dansk.

Skolestarten giver ifølge forældrene anledning til lidt færre problemer blandt børnene med anden etnisk baggrund end dansk end blandt de danske børn.

28 pct. af de etniske børn oplever problemer, mod 34 pct. af de danske børn. Også blandt de etniske børn består indsatsen i de tilfælde, hvor der er problemer, i samtaler – primært med klasselærer og i enkelte tilfælde samtaler med andre eller mere konkrete indsatser. Mens indsatsen i de tilfælde, hvor der “gøres noget” for de danske børn, i høj grad har bestået i henvisning til en eller anden form for ’behandling’ i skolens støttecenter, så består den for en meget stor del af de etniske børn med problemer i henvisning til mere danskundervisning. For disse børn er der altså for mange tale om en indsats, der ikke sigter på at afhjælpe mere personlige problemer, og der kan være en risiko for, at disse børns personlige og/eller sociale problemer og vanskeligheder bliver overset. I øvrigt oplyser 70 pct. af forældrene, at deres børn er bedre til dansk end til forældrenes modersmål.

Familierne med anden etnisk baggrund end dansk er i mindre grad end de danske familier i kontakt med socialforvaltningen på grund af problemer relateret til barnet. 7 pct. af forældrene til børn med anden etnisk baggrund oplyser, at de på et eller andet tidspunkt har været i kontakt med socialforvaltningen på grund af problemer relateret til barnet. Blandt de danske børns forældre er det 16 pct.

Sammenfattende viser undersøgelsen af børnene med anden etnisk baggrund end dansk, at:

- 98 pct. af børnene går i en skole, hvor undervisningssproget er dansk, mens kun 2 pct. går på en skole, hvor der ikke undervises på dansk,
- 70 pct. af børnene med anden etnisk baggrund end dansk er bedre til dansk end til deres forældres modersmål,
- De 7-årige børn med anden etnisk baggrund end dansk klarer sig – på trods af markant svagere sociale ressourcer hos de fleste – lige så godt som de 7-årige danske børn,
- Der er færre børn med anden etnisk baggrund end dansk, der oplever problemer ved skolestart, sammenlignet med danske børn,
- Der er færre børnefamilier med anden etnisk baggrund end dansk, der er i kontakt med socialforvaltningen på grund af problemer relateret til barnet, sammenlignet med danske børnefamilier.

DE KONKRETE INDSATSER

Store dele af den velfærdspolitiske indsats er både i ord og handling rettet mod forhold, der kan have betydning for overførslen af sociale belastninger mellem generationer. Generelt har kodeordene været, at alle skulle have lige muligheder uanset social baggrund – og mere specifikt er der satset på lighed gennem uddannelse. Daginstitutionerne blev inddraget i forbindelse med regeringens 'social arv'-pakke i 2003, der bl.a. indeholdt planerne for indførelse af læreplaner i daginstitutionerne.

Et af formålene med forskningsprogrammet om social arv har været at undersøge den brede indsats i daginstitutioner og folkeskole og ungdomsuddannelsessystemet, der dels skal bidrage til at sikre lige muligheder for alle, dels skal tage særligt hånd om de børn og unge, for hvem det ikke er så let at leve op til de krav og forventninger, der er knyttet til socialisering og læring i nutidens samfund.

Forskningsprogrammet indeholder således tre forskningsprojekter¹, der beskæftiger sig med de konkrete indsatser i henholdsvis daginsti-

1. Resultaterne fra disse undersøgelser findes i hhv. Bente Jensen: *Kan daginstitutioner gøre en forskel?* København. Socialforskningsinstituttet 05:08; Anne Maj Nielsen, Kirsten Fink-Jensen & Charlotte Ringsmose: *Skolen og den sociale arv.*, København. Socialforskningsinstituttet 05:07 og Ulla Højmark Jensen & Torben Pilegaard Jensen: *Unge uden uddannelse.* København. Socialforskningsinstituttet rapport 05:09.

tutioner, folkeskole og i ungdomsuddannelserne, med særligt fokus på de unge, der ikke kommer i gang med en ungdomsuddannelse.

DAGINSTITUTIONERNE

Kan en tidlig indsats i daginstitutionerne fremme alle børns muligheder og især børn fra socialt belastede vilkår? Det er hovedemnet for undersøgelsen i daginstitutionerne.

Undersøgelsen ser både på de udsatte børns situation i daginstitutionernes hverdag, på personalets indsats og strategier i den forbindelse og sidst men ikke mindst på rammebetingelserne for indsatsen. Det vil sige økonomi og andre ressourcer samt relationer til 'systemet': forvaltningen, andre fagpersoner på området 'udsatte børn' og de krav og forventninger, der udgår fra kommunalbestyrelsens politiske styring.

Det er således forskellige og meget komplekse områder, der undersøges. Undersøgelsen indeholder nok en række svar på spørgsmålene om indsatsens karakter, kvalitet og omfang – men hvad der måske er særligt væsentligt, så rejser den en række spørgsmål og emner til den debat, der skal til for at sikre en videreudvikling på området.

Generelt giver undersøgelsen klart indtryk af, at der kan vindes meget i indsatsen mod den socialt betingede ulighed ved at satse mere bevidst og målrettet på en tidlig indsats. Men det kræver ændringer både med hensyn til ressourcer og organisering af indsatsen, og nok så væsentligt med hensyn til personalets kvalifikationer, der samlet set kan siges at lægge op til en måske lille – men nok ikke stille – revolution på daginstitutionsområdet.

Personalet i daginstitutionerne er ikke et øjeblik i tvivl om, at det er muligt i daginstitutionens hverdag at få øje på de signaler, som socialt udsatte børn sender. Uanset om man spørger ledere, uddannede pædagoger eller medhjælpere, så giver over 90 pct. udtryk for, at den slags er til at få øje på. Og det, de får øje på, falder i to kategorier: 'følelsesmæssige og sociale vanskeligheder' og 'sprogliche, intellektuelle og kulturelle vanskeligheder'. Mere præcist giver mellem 60 og 70 pct. af medarbejderne i daginstitutionerne i den kvantitative del af undersøgelsen udtryk for, at socialt udsatte børn holdes udenfor, og over halvdelen af personalet giver udtryk for, at de socialt udsatte børn har svært ved at tage imod daginstitutionens tilbud.

Det er med andre ord tydeligt for langt hovedparten af personalet i daginstitutionerne, at der allerede i den tidlige alder, hvor de møder børnene, er en gruppe, der har en adfærd, der er anderledes, og som potentielt kan give problemer fremover. Men selv om det sidste ikke er tilfældet for alle, så er det næppe i sig selv en begrundelse for ikke at sætte ind over for det konkrete problem, at der er en i nogle tilfælde ikke ubetydelig gruppe, der har problemer.

Gruppen af socialt udsatte børn varierer meget mellem institutionerne. Halvdelen giver udtryk for, at gruppen hos dem udgør mindre end 10 pct. En fjerdel har mellem 10 og 20 pct., der er socialt udsatte, og meget få – 1,5 pct. – har over 50 pct. børn, der er socialt udsatte.

Socialt udsatte børn er en meget uensartet gruppe af børn. Det viser undersøgelsen tydeligt. Der er både børn, der er bærere af det, som af en interviewperson kaldes en 'ked-af-det-hed', og som har svært ved at tage imod daginstitutionens tilbud, og der er ressourcestærke børn. Børn, der som det udtrykkes af en anden interviewperson, er vant til at klare sig selv, og som derfor har selvstændighed og handlekraft.

Sprogligt og socialt er der nogle af de udsatte børn, der har problemer både helt konkret med den sproglige udvikling – for slet ikke at tale om den sproglige rigdom – og problemer med den ikke sproglige kommunikation. De har simpelthen svært ved at knække koden i det usagte i leg og socialt samvær.

Den pædagogiske indsats for at håndtere disse forhold er der også set nærmere på i undersøgelsen. Langt hovedparten af daginstitutionslederne – 84 pct. – oplyser, at der hos dem arbejdes efter bestemte og fælles pædagogiske principper. I den forbindelse er de tre hyppigst omtalte principper:

- pædagogik, der fremmer børns selvstændighed,
- pædagogik, der styrker børns kompetenceudvikling,
- pædagogik, der styrker børns motivation til at lære.

En daginstitutionsleder beskriver det første princip om at fremme selvstændighed bl.a. på følgende måde:

Et nøgleord er børns medbestemmelse og aktive inddragelse i de gøremål, der er i løbet af dagen ...

Selv om der videre i beskrivelsen vises forståelse for socialt udsatte børns mulige besværligheder med at få noget ud af en sådan udmøntning af dette princip, så må man alt andet lige konstatere, at der er tale om målsætninger – medbestemmelse og aktiv inddragelse – som det kan være meget vanskeligt for socialt udsatte børn at leve op til. Risikoen for at skabe situationer, der skiller de børn, der forstår koderne i omsætningen af princippet til praktisk hverdag i daginstitutionen, og de børn, der ikke forstår et kuk af det hele, er bestemt tilstede.

Også princippet om kompetenceudvikling har sine muligheder og begrænsninger. I undersøgelsen gives der på den ene side fra interviewpersoner udtryk for, at man er opmærksom på, at aktiviteterne på dette område ikke handler om den form for 'fejlfinding', som er en del af skolens pædagogik. "Det er ligegyldigt – det er vi gået bort fra for længst", som det udtrykkes. På den anden side vil de situationer, der opstår i forbindelse med kompetence-udviklingsaktiviteterne, selvfølgelig også give anledning til nogle 'negative' iagttagelser, som der kan eller skal handles på, som det udtrykkes:

... nogle af børnene herinde, de kan ligesom ikke være nærværende ... de er ikke nysgerrige nok i forhold til det de sidder med ... der er så mange måder, sådan små ting hen ad vejen, så er det, som om den der røde lampe lyser, og vi begynder at holde ekstra øje med ham eller hende.

Opgør med 'fri leg'

Princippet om at styrke børns motivation for at lære beskrives i undersøgelsen i meget høj grad som et opgør med den 'frie leg'. Pædagogerne giver udtryk for, at de arbejder på at inddrage børnene, hente de udsatte børn ind og undgå det, man lidt provokatorisk kan kalde en slags 'pas-dig-selv'-pædagogik. I den frie leg forstyrres barnet ikke af de voksne på legepladsen. For de stærke og i forvejen kompetente er det en vældig befrielse, mens det for nogle andre børn kan være en belastning. De har i højere grad brug for nogen, der ser dem og støtter dem i deres bestræbelser på at lære og turde noget.

Men der er stadig et stykke arbejde, der kan gøres. Selv om hovedparten af daginstitutionslederne som nævnt giver udtryk for, at der arbejdes efter bestemte og fælles principper, så er det kun:

- 41 pct. af institutionerne, der oplyser, at de arbejder med specifikke indsatser rettet mod socialt udsatte børn,
- 15 pct. af institutionerne, der arbejder ud fra beskrevne og veldefinerede programmer.

Mens:

- 12 pct. af institutionerne overvejer at sætte 'noget mere systematisk' i værk.

Belastede forældre

Forældrene involveres selvfølgelig i de situationer, hvor institutionerne synes, der er problemer. Men det er ikke altid så ligetil. Udtrykket om, at 'børnene er forældrenes ansvar', er på den ene side svært at bestride, på den anden side kan det være opfundet af forældre eller andre voksne, der, når det kommer til stykket, ikke rigtig ved, hvad det vil sige at være socialt udsat som barn, og som voksen for den sags skyld. Som det udtrykkes af en interviewperson:

...forældre, der indkaldes, fordi deres børn er 'truede', dem påfører vi et stort ansvar, som de som forældre kan have svært ved at bære. Og så handler det om ressourcer. Sociale problemer løses ved en langvarig, stabil og målrettet indsats. Der findes langt færre 'kvikke fix' – plastre på sårene eller dulmende hurtigt virkende 'medicin' – end mange muligvis forestiller sig. Som en institutionsleder understreger, så har de forældre, der har børn med problemer, virkelig brug for at snakke. Det kan være om alt og ingenting. De har behov for, at nogen lytter til, hvad der fylder dem.

Dilemmaer findes der også på dette område. På den ene side ligger der en mulighed i at give støtte og opbakning til forældrene og ikke fratage dem deres selvrespekt. Omvendt kan man tøve så længe med en egentlig indberetning og give forældrene så mange chancer, at det skader barnet.

Fra undersøgelsen kan udtrækkes tre årsager til, at pædagogerne kan være fristet til ikke at gå videre med sagen og udarbejde en indberetning:

- For det første kan det være et ønske om at holde kontakten til barnet og familien og ikke bringe 'systemet' for tidligt på banen.
- For det andet kan det skyldes, at et udtrykt ønske om hjælp og støtte i en sag ikke er blevet fulgt op fra kommunal side.
- For det tredje kan det skyldes en oplevelse fra pædagogernes side af, at når først 'systemet' kommer på banen, så bliver de koblet af. Deres langvarige erfaring og samvær med barnet inddrages ikke – de bliver 'de små'.

'Systemets' reaktion eller mangel på reaktion er en ting forældrenes en anden. Begrebet 'normadefamilier' anvendes i denne undersøgelse om det fænomen, at nogle forældres reaktion på indblanding i familiens forhold er at tage børnene ud af daginstitutionen – evt. at flytte til en anden kommune og på den måde starte forfra en eller flere gange.

Svært at vurdere effekt

Effekten af daginstitutionernes indsats er ikke målt i denne undersøgelse. Men daginstitutionslederne er blevet bedt om at vurdere den. Og en meget stor del – 75 pct. – vurderer, at korttidseffekten er god, mens de er langt mere i tvivl, når det gælder den langsigtede effekt af indsatsen overfor de socialt udsatte børn. Det kan fortolkes på den måde, at de fleste daginstitutionsledere mener, at indsatsen løser de her og nu-problemer, som der kan være i deres institution, men at de er mere i tvivl om – og sikkert af gode grunde ikke har mulighed for at have viden om – om det også hjælper videre frem i de socialt udsatte børns færd gennem skole- og uddannelsessystemet.

Sammenfattende kan man på baggrund af undersøgelsen sige, at daginstitutionerne i deres arbejde over for socialt udsatte børn følger to retninger – den kompensationsorienterede og den innovationsorienterede. Det nærmere indhold i disse strategier er sammenfattet i oversigt 3.1.

Figur 3.1

To pædagogiske strategier over for socialt udsatte børn: den kompensations- og den innovationsorienterede.

	Kompensationsorientering	Innovationsorientering
Den pædagogiske opgave	Omsorg Opdragelse Relationsarbejde	Dannelse Opdragelse Kombination af relations- og didaktisk arbejde
Indsatser	Mangler Intellektuelle, sociale og følelsesmæssige i fokus	Ressourcer Kompetenceudvikling i fokus
Effekt	Luftforandring Åndehul	Kompetenceløft 'Gøre en forskel'

Almindeligvis bygger en institution sit arbejde på enten den ene eller den anden strategi, men de kan i princippet fungere side om side – selv om det kan være problematisk.

Strategierne er nemlig på sin vis modsatrettede og får derfor vidt forskellige konsekvenser for det pædagogiske arbejde. Det viser sig i øvrigt, at:

- børns ressourcer er i centrum, når pædagoger bliver bedt om at beskrive pædagogiske principper,
- børns mangler er i centrum, når pædagoger bliver bedt om at beskrive pædagogiske indsatser – hvilket muligvis skyldes, at det er måden at få flere ressourcer på.

Så en hovedkonklusion er, at:

- der tales meget om behovet for at øge kompetencer – og der handles meget ud fra behovet for at rette fejl.

Det betyder – for at vende tilbage til det spørgsmål der indledte dette afsnit – at svaret er 'ja', en pædagogisk indsat kan godt i princippet fremme socialt udsatte børns muligheder. Der findes mange gode pædagogiske principper for dette. Men 'nej', der er en del i den pædagogiske praksis, der af mange grunde betyder, at det ikke sker.

SKOLEN

Folkeskolen er nok den samfundsinstitution, der mere end nogen anden forventes at bidrage til at udligne de sociale forskelle, der er mellem børnene. Sloganet 'lighed gennem uddannelse' er efterhånden gammelt, mens erkendelsen af, at det er sværere end som så at skabe den ønskede lighed, har færre år på bagen.

Så selv om der sammenlignet med tidligere er flere, der får en uddannelse efter folkeskolen, så er det stadig meget væsentligt at beskæftige sig med, hvad der kan forklare at skolen på trods af alle de gode intentioner og den store fokus på netop udligning af social ulighed via skolen – ikke i den udstrækning som mange havde håbet på og arbejdet så hårdt for – kan levere varen.

Undersøgelsen om skolen i forskningsprogrammet om social arv bevæger sig ind på skolen og i klasselokalet for at se på hverdagen i skolen for de socialt udsatte børn. Den søger i lighed med daginstitutionsundersøgelsen svar på, om skolen kan gøre en forskel for socialt udsatte børn, i hvilken udstrækning sker det, og hvad er betingelserne for, at det sker på en effektiv måde.

Der er både konkret viden om skolen og de socialt udsatte børn at hente og inspiration til diskussion af videreudviklingen af skolen i retning af en opfyldelse af målet om at bidrage til en forbedring af de socialt udsatte børns situation.

Fem forhold er ifølge undersøgelsen særligt væsentlige for undervisningens kvalitet og dermed for skolens mulighed for at gøre noget for de socialt udsatte børn.

1. At gøre oplevelsen af skolens og skolearbejdets meningsfuldhed uafhængig af hjemmets opbakning

Hjemmets opbakning vil altid have betydning, men skolen kan bevidst søge at mindske den. Det forudsætter, at skolen som organisation og den enkelte lærer skaber mulighed for forskellige former for anerkendelse af skolearbejdets værdi og af betydningen af den enkelte elevs anstrengelser i det rum, som skolen udgør. Det kan være ved forskellige former for påskønnelse og veldefinerede, synlige 'værdimålestokke' såsom udstillinger, opvisninger, forestillinger, produktanvendelse m.m.

2. At have særlige rettigheder

Der er behov for at finde metoder til at inddrage i hvert fald nogle af de socialt udsatte børn i klassens aktiviteter, så de kan være med på deres egen måde og præmisser – at møde dem der hvor de er – samtidig med, at deres bidrag giver mening fagligt og pædagogisk for dem selv og for deres klassekammerater. Det fordrer, at læreren har faglige forudsætninger for at differentiere kravene til forskellige elever.

3. At blive udfordret fagligt i forlængelse af egne ressourcer

Det kræver, at læreren er fagligt velfunderet og kan anvende sin faglige kompetence kreativt med blik for potentialet i børns interesser og ressourcer, som ikke altid svarer til lærerens forventning.

4. At blive involveret i sociale faglige aktiviteter

Det vil sige, at læreren kan udnytte, at det faglige arbejdes indhold kan være mødested og grundlag for sociale samspil mellem børn, og hvordan sådanne samspil kan inspirere det faglige arbejde.

5. At få anerkendt de faglige, personlige og sociale ressourcer

Det kræver, at ressourcerne anvendes i klassen/skolen, og at det anerkendes som en kvalitet at arbejde på at lære noget, man har svært ved, herunder at kunne bede om og modtage hjælp til det. Det betyder, at lærer såvel som skole synliggør anerkendelsen af sådanne kvaliteter ved at bruge dem, omtale dem etc.

I disse fem punkter sættes der bl.a. fokus på et forhold, der kan være væsentligt for forståelsen af socialt udsatte børns hverdag i skolen, nemlig den situation, at:

- det sjældent er de samme krav og udfordringer, udsatte børn møder i hjemmet og i skolen.

Det betyder, at disse børn dagligt skal udføre, hvad der kan være, et omfattende oversættelsesarbejde for at få de to verdner – hjemmeverdenen og skoleverdenen – så godt samme som muligt.

Det forhold kaldes i undersøgelsen for rekontekstualisering.

Denne 'oversættelsesopgave' gør sig som så mange andre udfordringer under opvæksten gældende for alle børn. Mange forældre vil genkende, at

spørgsmålet 'hvorfor skal man gå i skole?' er blevet stillet i en eller anden udformning. Sagen er bare den, at det alt andet lige er noget nemmere at svare og give gode eksempler på formålet med de konkrete skoleaktiviteter og på fordelene ved uddannelse, hvis man selv har et mere omfattende bekendtskab med uddannelsessystem bag sig – end hvis man ikke har. Den gode spiral, der kan være betegnelsen for den positive og frugtbare sammenhæng mellem det, der foregår i skolen og hjemmet, er vigtig.

Socialt udsatte børn er alt andet lige anderledes stillet på dette område. Der er større risiko for at spiralen knækker. De socialt udsatte børn i undersøgelsen kommer alle fra hjem med ringe overskud til læsning eller andre 'skolerelevante' aktiviteter, hvor det at finde plads til skolearbejdet/lektielæsningen – eller blot at referere til skoleaktiviteter som en del af den almindelige samtale i familien – kan være en krævende aktivitet. Hvis børnenes ønske om eller behov for at tale om deres hverdag i skolen mødes med negativ respons fra forældrene, er det mest sandsynligt, at den dør ud – eller holdes på et absolut minimum.

Mens ressourcestærke forældre har mulighed for at støtte deres børn i at 'oversætte', så må en del ressourcetsvage forældre overlade det til børnene at klare den opgave alene at skulle skabe mening med skolens måde at arbejde på og at begribe og oversætte mellem forskellige måder at tænke og agere på. Man skal ikke fundere længe over denne opgaves omfang og kompleksitet for at nå frem til, at det er ikke så let endda – slet ikke for et barn i skolealderen.

Behovet for 'oversættelse' går imidlertid ikke kun en vej. Det er ikke kun eleverne, der skal forstå skolen – det er jo også skolen, der skal forstå eleverne. Og det kan også være en vanskelig opgave. Det kræver social forståelse og indsigt i en virkelighed, som vil være fremmed for mange lærere. Men som det også fremhæves i de fem punkter ovenfor, så findes der også her en opgave for skolen og lærerne, som skal løses for at nå det samlede og fælles mål, at socialt udsatte børn får forbedret deres muligheder og kompetencer gennem deres arbejde i skolen – og skolens arbejde med dem.

Og der er noget at tage fat på, for undersøgelsen viser også, at:

- en række fremherskende pædagogiske forståelser begrænser læreres og lederes handling i praksis på dette område.

Der er stor interesse for at få viden om, hvad der skal til for at denne

væsentlige samfundsmæssige opgave lykkes. Som allerede antydnet findes der ikke mange meget nemme løsninger, der er ikke udviklet værktøjer, som gør det svære 'oversættelses-' og udviklingsarbejde lettere for lærere, elever og forældre.

Men undersøgelsen peger på en række forhold af betydning, som samles i begrebet 'skolens etos'. Begrebet 'skolens etos' er et forsøg på at betegne en række af de kvaliteter, som ikke registreres i form af tests og faglige vurderinger, men som også er en væsentlig del af skolens opgave at varetage.

- Skolens etos betegner de værdier, der kommer til udtryk som stemning, omgangstone, former for anerkendelse, former for omsorg for andre og for skolen og lignende.

Således betegner etos en række kvaliteter, der værdsættes i den enkelte skole. Værdsættelsen af disse kvaliteter har betydning for så vanskeligt definerlige ting som glæde ved at gå i skole/arbejde i skolen, trivsel, sociale omgangsformer, selvstændighed, kreativitet, dynamik og demokratiske deltagelsesmuligheder.

De empiriske studier i undersøgelsen viser, at de gode forhold – den positive etos – både kan udspille sig inden for klassens ramme, hvor gode lærere kan give socialt udsatte elever gode muligheder for deltagelse og læring, og på hele skolen. Men det sidste er ikke en forudsætning for det første. Det kan godt være, at den positive etos er noget, der findes hos enkelte lærere og i enkelte klasser. Men det siger sig selv, at disse læreres aktiviteter og muligheder forbedres, hvis de understøttes af, at der er en positiv etos på hele skolen.

Målet med undersøgelsen har således været at bidrage til en ny forståelse af processer og samspil i skolens undervisning og organisation, som har særlig betydning for forhold, der vurderes som væsentlige for socialt udsatte børn.

UNGE UDEN UDDANNELSE

Betydningen af de forhold og forløb, der har været emnet for de undersøgelser, der er gennemgået, viser sig i undersøgelsen af 'unge uden uddannelse'.

Fokus er her på unge, der ikke kommer i gang med en uddannelse efter folkeskolen. Her ser man i en vis forstand slutresultatet af den indsats, der er ydet tidligere i daginstitution og folkeskole. På den måde opsummerer denne undersøgelse en række af de iagttagelser, der er gjort ndervejs i andre undersøgelser, og styrker de pointer, der allerede er fremhævet i disse.

Det gælder bl.a. følgende væsentlige resultater:

- Familiens kulturelle kapital har en stor selvstændig betydning for, hvordan de unge klarer sig i skolen, og for, om de kommer i gang med en ungdomsuddannelse.
- Faglige kompetencer er meget vigtige for socialt udsatte unge. Det er først og fremmest de unge, der har opnået gode faglige kompetencer i skolen, der formår at lægge afstand til deres sociale baggrund.

Betydningen af den kulturelle kapital underbygges af den kvantitative del af undersøgelsen, der bl.a. viser, at unge opnår bedre faglige kompetencer i skolen og har større chance for at komme i gang med en ungdomsuddannelse, hvis:

- den kulturelle kommunikation er betydelig, dvs. diskussion af politiske eller sociale emner, bøger, film eller fjernsynsprogrammer eller lytning til klassisk musik sammen med forældrene,
- de unge deltager i kulturelle aktiviteter,
- der i familien er kulturelle besiddelser som fx klassisk litteratur, digtsamlinger og kunstværker,
- der er uddannelsesressourcer i hjemmet, dvs. en ordbog, et stille sted til at læse/studere, et skrivebord til at læse/studere ved og lærebøger,
- den sociale kommunikation er betydelig, dvs. samtale med barnet om hvordan det går i skolen, om familien spiser et hovedmåltid sammen, om forældrene bruger tid til at tale med barnet.

Undersøgelsen viser også noget om forudsætningerne for at opnå gode faglige kompetencer i skolen. Det viser sig, at elevernes faglige kompetencer øges, hvis:

- læreren viser interesse for eleven,
- forholdet mellem elever og lærere er godt,

- disciplinen i klassen er god,
- eleven trives og har lyst til at komme i skole.

De er ikke ens, de unge, der ikke går i gang med en ungdomsuddannelse. Undersøgelsens kvalitative del gør det muligt at tegne et langt mere nuanceret billede af den gruppe af unge, der er tale om, end det ofte er tilfældet. Og det er væsentligt for den indsats, der kan og skal ydes for at få flere unge i gang med en ungdomsuddannelse, at have et godt indtryk af, hvad der kan gøres for at motivere den enkelte. Det er så afgjort ikke det samme for dem alle.

I undersøgelsen deles de unge ind i fire kategorier: de opgivende, de praktiske, de vedholdende og de flakkende, jf. figur 3.2.

Figur 3.2

Oversigt over de fire undergrupper af unge, der ikke går i gang med en ungdomsuddannelse.

	Sociale forhold	Kulturelle og økonomiske forhold
De opgivende	Ustabil familiebaggrund og omsorgssvigt. Dårligt fungerende i sociale sammenhænge. Få eller ingen nære venner. Svage sociale kompetencer.	Forældre med kort eller ingen uddannelse. Økonomisk smalhals i opvæksten, bl.a. på grund af perioder med enlig forsørger og/eller misbrug. Ikke uddannelsesorienteret opvækstmiljø. Svage boglige kompetencer.
De praktiske	Stabile familieforhold. Gode sociale netværk og relationer. Mange gode og nære venner. Gode sociale kompetencer.	Forældre med kort eller ingen uddannelse og relativt lav husstandsindkomst. Ikke uddannelsesorienteret miljø. Svage boglige kompetencer.
De vedholdende	Ustabil familiebaggrund og omsorgssvigt. Dårligt fungerende i sociale sammenhænge. Få eller ingen nære venner. Svage sociale kompetencer.	Forældre med kort eller mellem-lang uddannelse og relativ god indkomst, dog også perioder med smalhals pga. enlig forsørger. Uddannelsesorienteret miljø. Relativt gode boglige kompetencer.
De flakkende	Relativt stabile familieforhold. Gode sociale netværk og relationer. Flere gode og nære venner. Gode sociale kompetencer.	Forældre med kort eller mellem-lang uddannelse og relativ god indkomst. Uddannelsesorienteret miljø. Relativt gode boglige kompetencer.

De opgivende har meget dårlige erfaringer fra grundskolen. De er blevet mobbet og har ikke oplevet, at lærerne udviste den rummelighed, som der blev lagt op til som et vigtigt resultat af undersøgelsen af skolen, som omtalt tidligere i denne rapport.

De praktiske har haft det godt med såvel kammerater som elever, men har haft det dårligt med den faglige del af skolearbejdet. De tænder mere på en praktisk end en boglig og teoretisk tilgang og har derfor haft store problemer med det 'oversættelsesarbejde', der nævnes i forbindelse med skoleundersøgelsen. For dem har den udfordring, der ikke er lykkedes i tilstrækkeligt omfang, været at finde ud af den praktiske relevans af det boglige arbejde i skolen.

De vedholdende har haft sociale men ikke faglige problemer i skolen. De er blevet mobbet, der har ikke været rum og plads til dem, men de har på trods af det formået at få et rimeligt fagligt resultat ud af deres arbejde i skolen, typisk støttet af lærernes positive respons på deres pligt-opfyldenhed.

De flakkende er socialt engagerede i kammeratskabsgruppen og særligt interesserede i de mere kreative og kunstneriske fag i skolen. Så også for dem har der været problemer med oversættelsesarbejdet mellem det boglige og teoretiske, og det de tændte på. Dette kan føre til skoletræthed.

De internationale sammenligninger, der indgår i undersøgelsen, viser, at der er langt flere unge i Danmark, der ikke går i gang med en ungdomsuddannelse efter folkeskolen, end det er tilfældet i de andre nordiske lande. I Danmark er det 15 pct., der ikke går i gang. I de andre nordiske lande er det gennemgående 10 pct., og i Norge er det helt nede på 5 pct.

Undersøgelsen understreger på den baggrund, og på baggrund af det differentierede syn på de unge, der ikke går i gang, at der er behov for tiltag, der kan skabe en større rummelighed i ungdomsuddannelserne og også på arbejdsmarkedet i den forstand, at en del af problemet for unge, der sådan set gerne vil have en ungdomsuddannelse, er at finde en praktikplads.

Undersøgelsen viser, at der er en tendens til, at de unge – der jo i øvrigt er i en særlig følsom fase af deres liv – ser praktikpladsproblemet som et personligt problem. De hælder til, at der nok er noget i vejen med dem selv, hvis de ikke kan skaffe sig en praktikplads. Et forhold der næppe er særligt befordrende for at klø på og prøve at få gjort sin uddannelse færdig. For de socialt udsatte unge fortsætter tendensen til, at de står alene med problemet – ligesom det var tilfældet for de socialt udsatte børn i

daginstitutionerne og i skolen. For de opgivende og vedholdende unge gælder det, at deres forældre meget sjældent støtter dem i deres søgen efter en praktikplads.

Generelt viser den del af undersøgelsen, der har set på den konkrete praksis på en række uddannelsessteder, at der er bedre resultater med at få de unge engageret i undervisningen og det at tage en uddannelse, hvis:

- der stilles de samme faglige krav til alle på holdet/i klassen, men at der gives mulighed for at elever, der har brug for særlig meget hjælp, kan få det (uden at falde synligt uden for gruppen),
- der er fokus på, at elever lærer på forskellige måder (nogle har særlig gavn af, at der ikke er langt mellem teori og praksis) og bruger forskellig tid på at løse opgaver,
- at der stilles åbne spørgsmål, og undervisningen inddrager elevernes erfaringer,
- at undervisningen har en procesorienteret tilgang, hvor arbejdsprocesser indgår som en del af den faglige bedømmelse,
- at der er støtte i de arbejdsformer, som i særlig grad kræver selvstændighed.

SUNDHED

På sundhedsområdet viser der sig også betydelige forskelle mellem forskellige sociale og socioøkonomiske gruppers konkrete sundhedsforhold og deres sundhedsadfærd, dvs. deres adfærd med hensyn til bl.a. kost og motion samt rygning og alkoholforbrug. Og ligesom det er tilfældet på andre af de områder, der er analyseret i forskningsprogrammet, så viser flere undersøgelser også en klar sammenhæng mellem børn og unges sundhed og sundhedsadfærd og deres forældres uddannelse og placering på arbejdsmarkedet. Forældre påvirker med andre ord deres børns sundhedsadfærd – i hvert fald i barn- og ungdommen – mens andre undersøgelser viser, at det er mindre entydigt om denne påvirkning også har betydning, når børnene bliver voksne.

Undersøgelsen om social arv og sundhed i forskningsprogrammet har haft fokus på påvirkninger uden for familien – blandt unge i uddannelsessystemet – og har set på to forskellige forhold. I en delundersøgelse er der set nærmere på skoleklassens og kammeratskabsgruppens betydning for børn og unges livsstil og sundhedsadfærd. I en anden delundersøgelse

er der set nærmere på, hvilke muligheder der fremadrettet kan ligge i en gruppeorienteret intervention på skole- og klasseniveau til påvirkning af den sundhedsorienterede livsstil.

Der er i undersøgelserne sat fokus på netop skoleklasserne, fordi tidligere undersøgelser tyder på, at de sociale forskelle, der uomtvisteligt er i børn og unges sundhed og sundhedsadfærd, synes at aftage i skolealderen, fordi man dér får påvirkninger på sundhedsadfærden fra andre betydende personer end familien – nemlig skoleklassen og skolekammeraterne.

Undersøgelsen sætter med andre ord fokus på betydningen af forhold i kammeratskabsgruppen, men tager samtidig højde for familieforhold og individuelle karakteristika.

Analyserne viser på den ene side betydelige sociale forskelle i de unges sundhedsadfærd. Forskellene er særligt markante for de unges kost og motionsvaner. På den anden side er der ingen sociale forskelle i selv-vurderet helbred, akut sygelig eller astma forekomst heller ikke i de unges rygevaner. Det er der derimod i de unges trivsel i skolen, men en del af denne forskel kan forklares ved individuelle forskelle i de unges netværk, faglige niveau og type af familie.

Klassen sætter normen for rygning og druk

Betydningen af de sociale påvirkninger i selve skoleklassen viser sig i markante variationer mellem skoleklasserne, både i hyppigheden af sygelighed, dårlig trivsel og uhensigtsmæssig sundhedsadfærd. Der er således klasser, hvor ingen drikker alkohol, og klasser på samme alderstrin, hvor det er det store flertal, der drikker alkohol:

- Andelen, der drikker alkohol ugentligt i de enkelte klasser, varierer fra 0 til 85 pct.
- I 25 pct. af klasserne er der mindre end 20 pct., der drikker alkohol ugentligt.
- I 8 pct. af klasserne er der over 60 pct., der drikker alkohol ugentligt.

Ud over ugentligt alkoholforbrug er især daglig rygning og erfaring med hash og andre euforiserende stoffer påvirket af forhold i skoleklassen.

Analyserne viser i det hele taget meget store forskelle i klassens betydning mellem de forskellige adfærdstyper alkoholforbrug, rygerelateret adfærd, fysisk aktivitet, kost samt forbrug af ulovlige stoffer (hash, crack, speed m.v.).

Skoleklassen har kun i meget ringe omfang betydning for motivationen for at forsøge at undgå junk- eller fastfood. Undersøgelsen viser ligeledes, at klassen næsten ingen rolle spiller for, hvor ofte elever spiser sund kost (grøntsager, frugt og kornprodukter). Sund kost er primært påvirket af forældrenes adfærd.

Analyserne viser altså, at skoleklassen spiller en betydelig rolle for sandsynligheden for at have stiftet bekendtskab med ulovlige stoffer samt de unges forbrug af alkohol, både på hverdage og i weekenden. Det er imidlertid vanskeligt at identificere, hvilke gruppemekanismer inden for den enkelte klasse, der skaber den store variation mellem klasserne.

Klassen spiller også en stor rolle for, om den unge har succes med at holde op med at ryge. Det viser sig at være markant lettere at holde op med at ryge i klasser, hvor der er relativt få elever, der ryger, og tilsvarende svært at holde op, hvis man går i en klasse, hvor det er mere eller mindre "normalt" at ryge, og hvor mange af ens klassekammerater ryger eller tidligere har røget jævnlige.

Opsummerende finder undersøgelserne store forskelle i klassens betydning for forskellige typer af sundhedsrelateret adfærd. For visse adfærdstyper er det muligt at indkredse, hvori skoleklassens betydning består:

- De unges risikoadfærd (rygning, alkoholforbrug og erfaring med ulovlige stoffer) er i høj grad påvirket af skoleklassen.
- Det gælder ikke i samme grad for elevernes kostvaner.

Mange unge er fysisk aktive, og en stor del deltager i organiseret sport. De normer, der udvikler sig i de sportslige fællesskaber, har ligeledes stor betydning for de unges sundhedsadfærd. Mange studier har vist, at børn og unge, der er fysisk aktive, generelt har sundere levevaner end de inaktive. Det bekræftes også i den aktuelle undersøgelse. De normer, der udvikles i de sportslige fællesskaber, kan imidlertid variere mellem forskellige sportsgrene og kan fx afhænge af, om der er tale om individuelle sportsaktiviteter eller teamsport. Det er studeret nærmere i den aktuelle undersøgelse. Resultaterne peger på, at selvom de sportsaktive generelt har sundere levevaner, gælder det især de individuelle sportsgrene, mens deltagere i teamsport har en relativt mere usund livsstil end de øvrige sportsaktive.

- Hovedkonklusionen er dog, at deltagelse i organiseret sport og anden fysisk aktivitet generelt fremmer sunde levevaner.
- Resultaterne understøtter antagelsen om, at der i børn og unges jævnaldrende relationer ligger et muligt potentiale til at reducere de sociale forskelle, i hvert fald når vi kigger på rygning, alkohol og erfaring med ulovlige stoffer.

Et forsøg i 4. klasse

På baggrund af observationerne af gruppe- eller normdannelsesprocesser i skoleklasserne indgik der også i forskningsprogrammet et projekt, der så nærmere på mulige interventioner over for de unges sundhedsadfærd.

Den sundhedspædagogiske gruppeorienterede indsats, som interventionsprojektet har bestået i, er blevet udviklet til et undervisningsmateriale, der fokuserer på livsstilsfaktorerne kost og fysisk aktivitet. Målgruppen for indsatsen er elever i 4. klasse. For at tilpasse indsatsen til en dansk skolesammenhæng er indsatsen udviklet med afsæt i Undervisningsministeriets målsætninger, "Klare mål", for det timeløse fag "Sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab".

Indsatsen er afprøvet på to skoler med deltagelse af fire 4. klasser. Det overordnede formål med evalueringen var at belyse den udviklede sundhedspædagogiske indsats' potentiale til at påvirke børns sundhed.

Ved evalueringen er der benyttet såvel kvalitative som kvantitative metoder. Til brug for den del af evalueringen, der vedrører elevernes sundhedsopfattelse, er der udviklet et øvelsesskema: "Hvem eller hvad påvirker min sundhed?". Elevernes besvarelser viser, at de særligt lægger vægt på tre forhold, der påvirker deres sundhed:

- fysisk aktivitet (95 pct.),
- kost (84 pct.),
- sociale relationer og netværk (84 pct.).

Desuden viser elevernes besvarelser variationer mellem klasserne i forhold til, hvilke påvirkninger de nævner. 86 pct. af eleverne fra den ene klasse nævner, at cykling påvirker deres sundhed, mens ingen fra parallelklassen nævner cykling. Den udviklede metode er således, som det var målet, i stand til at registrere forskelle på klasseniveau.

AFSLUTNING

Formålet med forskningsprogrammet om social arv har været at bidrage med ny viden om forhold, der har afgørende betydning for de sociale forskelle i Danmark. I forskningsprogrammet er der både set på den sociale arv i et livsløbsperspektiv og på den sociale arv i forbindelse med daginstitutioner, skole, uddannelse samt sundhed.

Hovedindtrykket fra programmets mange undersøgelser og analyser er, at de kulturelle forhold – forstået som den påvirkning, der finder sted mellem mennesker i deres løbende omgang med hinanden – spiller en betydelig rolle i forklaringen af sociale forskelle. Det gælder i særlig grad påvirkningen fra forældre til børn, men det gælder også interaktionen mellem pædagoger, lærere og børn og unge samt påvirkningen i kammeratskabsgrupper.

Det er med velberådet hu, at forskningsprogrammet har sat fokus på dette og ikke på de materielle forhold, som har haft stor vægt i tidligere undersøgelser. Men programmets resultater er ikke ensbetydende med, at de materielle, økonomiske forhold ikke spiller en rolle. I undersøgelse- rnes analyser viser der sig klare sammenhænge mellem materiel velstand og kulturelle kompetencer. Forskningsprogrammets fokus på de kulturelle forhold må således ikke udlægges derhen, at økonomi er uden betydning.

Det kan snarere udlægges således, at i en vidensbaseret økonomi, som den vi er i – og bevæger os stadigt længere ind i kommer de kulturelle kompetencer til at spille en stadig større rolle for den enkeltes muligheder i samfundet.

Et hovedbudskab fra forskningsprogrammet er derfor, at der fremover skal ydes en forøget indsats for at udligne de forskelle i kulturelle kompetencer, som programmets undersøgelser viser den samfundsmæssige og sociale betydning af. En indsats der i omfang må kunne sammenlignes med den indsats, der gennem årtier er udøvet inden for velfærdsstatens rammer for at udligne de økonomiske forskelle.

SOCIAL ARV SAMMENFATNING 2005

Formålet med forskningsprogrammet om social arv har været at bidrage med ny viden om forhold, der har afgørende betydning for de sociale forskelle i Danmark. Denne sammenfatning giver et overblik over de væsentligste resultater fra undersøgelserne af den sociale arv set i et livsløbsperspektiv og på den sociale arv i forbindelse med daginstitutioner, skole og uddannelse samt sundhed.

Det ser ud til, at de kulturelle forhold – forstået som den påvirkning der finder sted mellem mennesker i deres løbende omgang med hinanden – spiller en betydelig rolle i forklaringen af sociale forskelle. Økonomiske forskelle har selvfølgelig fortsat betydning, men i et vidensbaseret samfund som det vi er i – og bevæger os stadig længere ind i – der spiller de kulturelle ressourcer en stadig større rolle for den enkeltes muligheder i samfundet.

Socialforskningsinstituttet

05:10

50,00 kr. inkl. moms

ISSN 1396-1810

ISBN 87-7487-789-5